

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Jovitos Kvederės
V kurso, civilinės ir verslo teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Įrodinėjimo naštos paskirstymas civiliniame procese
Distribution of the Burden of Proof in Civil Proceedings**

Vadovė: doc. dr. Vigita Vėbraitė

Recenzentas: doc. dr. Rimantas Simaitis

Vilnius

2021

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe analizuojamas įrodinėjimo naštos paskirstymas Lietuvos civiliniame procese. Darbo temą siekiama atskleisti nurodant įrodinėjimo sampratą, įvardijant kam tenka įrodinėjimo našta bei kas turi pareigą ją paskirstyti. Įrodinėjimo našta civiliniame procese skirstoma atsižvelgiant į įrodinėjimo taisykles, todėl remiantis jomis analizuojami aspektai susiję su įrodinėjimo naštos paskirstymu bei atsižvelgiant į naujausią teisminę praktiką siekiama identifikuoti netinkamo įrodinėjimo naštos paskirstymo pasekmes.

Pagrindiniai žodžiai: įrodinėjimas, įrodinėjimo našta, įrodinėjimo naštos paskirstymas, įrodinėjimo taisyklės, civilinis procesas

This master's thesis will seek to analyse how the burden of proof is distributed in Lithuania's civil law proceedings. The research will gradually explore the concept of a burden of proof, also discussing who bears a burden of proof in a civil lawsuit as well as who owes an obligation to distribute the burden of proof in civil proceedings. Generally, the burden of proof in civil proceedings is distributed in accordance with the rules of proof, based on which the burden of proof is placed on a litigant, as well as relying on a recent case law, by which it is sought to identify the consequences of incorrect or unfair distribution of the burden of proof.

Key words: proof, burden of proof, distribution of the burden of proof, rules of proof, civil proceedings.

TURINYS

IŽANGA	2
1. ĮRODINĖJIMO NAŠTOS SAMPRATA	5
1.1. Įrodinėjimo reikšmė civiliniame procese	5
1.2 Įrodinėjimo naštos ir pareigos sąvokos	10
2. SUBJEKTŲ DALYVAUJANČIŲ CIVILINIAME PROCESĖ VAIDMUO ĮRODINĖJIMO INSTITUTE	14
2.1. Byloje dalyvaujantys asmenys	14
2.2. Bylos šalių specifinis vaidmuo įrodinėjimo institute	22
2.3. Teismo vaidmuo įrodinėjimo institute	25
3. ĮRODINĖJIMO NAŠTOS PASKIRSTYMO TAISYKLĖS	35
3.1 Bendroji įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė	35
3.2 Specialiosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės	38
3.3. Materialiosios teisės reikšmė įrodinėjimo naštos paskirstymo institute	44
3.4. Įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių taikymo problematika teismų praktikoje ..	46
IŠVADOS	55
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	57
SANTRAUKA (lietuvių kalba)	64
SUMMARY (anglų kalba).....	65

IŽANGA

Temos aktualumas. Pagrindinis civilinio proceso tikslas yra ginti asmenų pažeistus saugomus interesus. Asmenys gali ginti savo pažeistus interesus kreipdamiesi į teismą, o teismas siekdamas teisingai apginti pažeistus interesus nagrinėjamoje byloje turi nustatyti tiesą nenukrypdamas nuo civilinio proceso tvarkos. Pastebėtina, jog teismas priimdamas sprendimą dėl nagrinėjamo ginčo negali remtis įrodymais nepagrįstais šalių teiginiais ar tik savo prielaidomis, todėl kiekviena šalis privalo įrodyti ir aplinkybes, kuriomis ji remiasi. Įrodinėjimo naštos institutas skatina ne tik bylos šalis būti aktyviomis, bet ir teismas, esant procesiniam poreikiui, turėtų veikti aktyviai - jis negali būti tik pasyvus stebėtojas. Pastebėtina, kad įrodinėjimo procesas byloje vyksta vadovaujantis įrodinėjimo naštos paskirstymo bendrąja bei specialiosiomis taisyklėmis, kurios yra nurodytos Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (toliau – CPK), taip pat ir remiantis materialiąja teise. Būtent teismas yra atsakingas už teisingą šių taisyklių paskirstymą bei taikymą civiliniame procese. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad tik teisingai pritaikius įrodinėjimo naštos taisykles, teismas gali priimti teisingą ir objektyvų sprendimą nagrinėjamoje byloje.

Tačiau įrodinėjimo naštos taisyklių taikymo bei paskirstymo problematika stebima teismų praktikoje iki šiol, t.y. teismai ne visada teisingai taiko ir paskirsto įrodinėjimo naštos taisykles nagrinėjamosiose bylose. Taigi, nagrinėjama magistro darbo tema yra aktuali tiek teisės teorijai, tiek ir praktiniam taikymui, kadangi jame be teorinės dalies yra analizuojama ir praktinė problematika susijusi su įrodinėjimo naštos paskirstymu. Be to, magistro darbo aktualumą lemia ir tai, kad 2020 m. buvo patvirtintos ELI/UNIDROIT pavyzdinės Europos civilinio proceso taisyklės, kuriomis siekiama palengvinti ir sustiprinti teisminį bendradarbiavimą bei asmenų teisę kreiptis į teismą Europoje. Manytina, kad šios taisyklės bus reikšmingos ir ateityje atliekant CPK pakeitimus, todėl tam tikri įrodinėjimo institutai magistro darbe yra nagrinėjami ir šių taisyklių kontekste.

Darbo tikslas - išanalizuoti įrodinėjimo naštos paskirstymą civiliniame procese

Darbo uždaviniai. Aukščiau nurodytam darbo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Atskleisti įrodinėjimo naštos sampratą.
2. Ištirti bylos šalių ir teismo vaidmenis įrodinėjimo procese.
3. Išanalizuoti įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykles.
4. Išnagrinėti įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių taikymo problematiką teismų praktikoje.

Pasirinktais uždaviniais norima magistro darbo temą atskleisti, visų pirma, nurodant įrodinėjimo naštos sampratą pasitelkiant tam tikrus civilinio proceso principus

(rungtyniškumo, dispozityvumo, lygiateisiškumo), kurie, autorės nuomone, geriausiai atskleidžia svarbiausius aspektus susijusius su įrodinėjimo našta civiliniame procese bei nurodant tiesos nustatymo svarbą byloje, kuri yra tiesiogiai susijusi su įrodinėjimu, kadangi civiliniame procese įrodinėjimo tikslas ir yra aplinkybių, susijusių su ginču, nustatymas. Taip pat pateikiama autorės nuomonė dėl pačios įrodinėjimo naštos sąvokos vartojimo, nes teisės doktrinoje šis klausimas vis dar yra aktualus. Siekiant nurodyti įrodinėjimo naštos paskirstymo esmę civiliniame procese, taip pat yra svarbu iširti subjektų dalyvaujančių civiliniame procese vaidmenis bei nurodyti kurie iš jų dalyvauja įrodinėjimo procese, kokias pareigas turi, kam tenka įrodinėjimo našta. Galiausiai magistro darbe yra nurodomos taisyklės kurių pagrindu yra skirstoma įrodinėjimo našta civiliniame procese bei analizuojama teisinė praktika, tokiu būdu norint ne tik atkreipti dėmesį į įrodinėjimo naštos paskirstymo problematiką, bet ir siekiant įvardyti neteisingo įrodinėjimo naštos paskirstymo pasekmes.

Tyrimo objektas - įrodinėjimo naštos paskirstymas Lietuvos civiliniame procese

Tyrimo metodai. Magistro darbo uždaviniams pasiekti yra taikomi įvairūs tyrimo metodai: sisteminis aiškinamasis, aprašomasis, lyginamasis, loginis ir apibendrinimo, sisteminės analizės ir kt. Pagrindiniai tyrimo metodai panaudoti magistro darbe šiais būdais:

1. Sisteminis aiškinimasis – magistro darbe šis metodas naudojamas analizuojant teisinės literatūros bei teismų praktikos medžiagas.

2. Aprašomasis – šio metodo naudojimas pasireiškia įvardijant tam tikras sąvokas, apibrėžimus, jų reikšmę (pvz. įrodinėjimo našta, prezumpcija), taip pat teismų praktikos analizės metu aprašant sprendimų esmę ir kt.

3. Lyginamasis metodas – magistro darbe yra lyginamos Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktų normos, pvz. Lietuvos CPK ir Estijos CPK, Latvijos CPK, Lenkijos CPK įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių aspektais; Lietuvos CPK normos bei ELI/UNIDROIT Europos civilinio proceso taisyklių nuostatos; nurodomi teismo vaidmens skirtumai lyginant ypatingosios ir ginčo teisenos bylas ir kt.

4. Loginis ir apibendrinimo metodai – magistro darbo išvados ir apibendrinimai formuojami remiantis teisės aktų, teismų praktikos ir specialios literatūros analizę pritaikius aptariamus metodus.

5. Sisteminės analizės – pasitelkiant šį metodą kritiškai vertinama teismų praktiką įrodinėjimo naštos taisyklių skirstymo aspektais.

Darbo originalumas. Magistro darbo autorės žiniomis per paskutinius penkerius metus tokia pat tema rašytų magistro darbų nebuvo, o panašia tema buvo rašytas vienas

magistro darbas „Įrodinėjimo problemos civiliniame procese“. Išsamių mokslinių darbų rašytų konkrečiai šia tema rasti nepavyko, išskyrus Žilvino Terebeizos daktaro disertaciją „Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese“, kuri buvo rengta 2009 m. Magistrinio darbo originalumas išsiskiria iš minėtų darbų savo naujumu, kadangi rašant jį buvo stengtasi naudoti naujausią teisinę literatūrą (pvz. 2020 m. išleistą naują Civilinio proceso teisės vadovėlį, 2021 m. išleistus V. Nekrošiaus bei J. Bartkaus mokslinius straipsnius ir kt.), analizuojant įrodinėjimo naštos paskirstymo problematiką buvo remtasi ne senesnėmis nei 2018 m. bylomis, taip pat tam tikri įrodinėjimo instituto aspektai (įrodinėjimo naštos samprata, įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės, įrodymų leistinumas ir kt.) buvo analizuojami ELI/UNIDROIT Europos civilinio proceso taisyklių kontekste, kurios, kiek autorei žinoma, dar nebuvo nagrinėtos.

Svarbiausi šaltiniai. Pagrindiniai šaltiniai naudojami rašant magistro darbą yra teisės norminiai aktai: Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos CPK bei Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Lietuvos CPK yra svarbiausias teisės aktas rašant šį magistro darbą, kadangi būtent jame yra įtvirtintas įrodinėjimo naštos paskirstymo institutas. Taip pat remiamasi specialiąja literatūra: knygomis, kuriose išdėstyta pagrindinė teorija apie įrodinėjimo naštos paskirstymą, ypatingą dėmesį skiriant naujausiam V. Nekrošiaus ir kt. autorių parašytam vadovėliui „Civilinio proceso teisė“, taip pat remiamasi ir A. Driukas ir V. Valančius „Civilinis procesas: teorija ir praktika“, E. Laužikas, V. Mikelėnas ir V. Nekrošius „Civilinio proceso teisė“ bei straipsniais mokslo žurnaluose: J. Bartkus „Įrodymų teisėtumas kaip jų leistinumo sąlyga Lietuvos civiliniame procese“, V. Nekrošius „Įrodymų teisėtumas kaip jų leistinumo sąlyga Lietuvos civiliniame procese“, Ž. Terebeiza „Įrodinėjimo našta ar pareiga“, M. Smith „Civil liability and the 50%+ standart of proof“, B. Rakoczy, B. „The burden of proof in proceedings for corrective and preventive actions in Polish and Italian law“ ir kt. Teismų praktikos analizė sudaro bene didžiausią magistrinio darbo dalį aptariant įvairius aspektus susijusius su įrodinėjimo našta (tiek civilinio proceso principus, tiek subjektų vaidmenį, įrodinėjimo naštos taisykles ir kt.). Be to nagrinėjami ir kiti šaltiniai, pvz. ELI/UNIDROIT pavyzdinės Europos civilinio proceso taisyklės, kurių kontekste analizuojami svarbiausi aspektai susiję su įrodinėjimo naštos paskirstymu civiliniame procese.

1. ĮRODINĖJIMO NAŠTOS SAMPRATA

CPK 5 str. 1 d. numatyta, kad kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė, arba įstatymų saugomas interesas (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002). Tuo tarpu CPK 2 str. yra įtvirtinti civilinio proceso tikslai: ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdam, kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti ir plėtoti teisę. CPK įvardytų tikslų pasiekimas neatsiejamai susijęs su teisingu įrodinėjimo naštos paskirstymu civiliniame procese, kadangi tik teisingai pritaikius įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės gali būti nustatoma tiesa bei tokiu būdu įvykdomas teisingumas. Tam, kad nurodyti pagrindines įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės ir įvardyti dažniausiai pasitaikančias klaidas, visų pirma, yra svarbu atskleisti įrodinėjimo naštos sampratą civiliniame procese. Šiame magistro darbe įrodinėjimo naštos sampratos pagrindinius aspektus bus siekiama atskleisti įvardijant įrodinėjimo reikšmę per civilinio proceso principus bei analizuojant įrodinėjimo naštos ir pareigos sąvokų skirtumus kartu parenkant teisingesnės sąvokos vartojimą.

1.1. Įrodinėjimo reikšmė civiliniame procese

CPK 176 str. 1 d. įrodinėjimas yra apibrėžiamas per įrodinėjimo tikslą, kuris yra laikomas teismo įsitikinimu, pagrįstu byloje esančių įrodymų tyrimu ir įvertinimu, kad tam tikros aplinkybės, susijusios su ginčo dalyku, egzistuoja arba neegzistuoja. Tuo tarpu naujausiame Civilinio proceso teisės vadovėlyje įrodinėjimas nurodomas, kaip civilinio proceso teisės institutas, apimantis teisės normomis sureguliuotą byloje dalyvaujančių asmenų, o įstatymų nustatytais atvejais – ir teismo veiklą konstatuojant faktinių aplinkybių, svarbių teisingam ginčo išsprendimui, buvimą arba nebuvimą (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 379). Nagrinėjant teisminę praktiką bei teisės doktriną, pastebėta, kad įrodinėjimo reikšmę civiliniame procese galima sieti su rungimosi, lygiateisiškumo, dispozityvumo principų įgyvendinimu bei tiesos nustatymu nagrinėjamoje byloje. Dėl šios priežasties, šiame magistro darbe įrodinėjimo reikšmė bus atskleidžiama analizuojant būtent minėtus aspektus.

CPK 12 str. yra įtvirtinta, jog civilinės bylos teismuose yra nagrinėjamos laikantis rungimosi principo, t.y. kiekviena šalis turi įrodyti tas aplinkybes, kuriomis ji remiasi. Šalys norėdamos įrodyti aplinkybių, susijusių su ginčo dalyku egzistavimą arba neegzistavimą,

kas lemia ir keliamų reikalavimų patenkinimą arba atmetimą, turi teismui teikti įrodymus, kuriais pagrįstų savo teiginius. Rungtyniškumo principas atskleidžia civilinio proceso esmę, visą bylos nagrinėjimą traktuodamas kaip lygiateisių ginčo šalių dvikovą, kurioje arbitru yra teismas. Tuo tarpu vieną iš ginčo šalių sąlyginai galima vadinti „pasyviaja“, t.y. turinčia apsiginti nuo pareikšto reikalavimo, o antrą „aktyviaja“, t.y. pareiškiančia reikalavimą (Mikelėnas, 1994, p. 26).

Rungimosi principo esmė panašiai atskleidžiama ir teisminėje praktikoje, kurioje nurodoma, jog remiantis rungimosi principu šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis apibrėžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių CPK nustatyta tvarka nereikia įrodinėti. Ši nuostata reiškia, kad ieškovas turi naštą įrodyti savo reikalavimą pagrindžiančias aplinkybes, o atsakovas – įrodyti savo atsikirtimus. Teismas, sprenddamas dėl ieškinio reikalavimų ar atsikirtimų į juos pagrįstumo, vertina kiekvienos iš bylos šalių pateiktus argumentus ir įrodymus bei jų pagrindu padaro atitinkamas išvadas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, remiantis rungimosi principu teismas nagrinėdamas ginčą turi būti nešališkas, todėl pačios šalys privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus ar atsikirtimus, išskyrus aplinkybes nurodytas CPK 182 str., kurių įrodinėti nereikia. Įrodinėjimas civiliniame procese neabejotinai yra sietinas su rungimosi principu, kadangi jis atskleidžia ne tik visą proceso esmę, šalims tenkančią įrodinėjimo naštą, bet kartu garantuoja teismo nešališkumą ir neutralumą bei ginčo šalių procesinį lygiateisiškumą. Pastebėtina ir tai, jog rungimosi principas taikomas tik faktiniam bylos aspektui, t.y. šalys neprivalo įrodyti, kad jų santykius reguliuoja konkretūs įstatymai ir būtent juos reikia nagrinėjama atveju taikyti. Taip yra todėl, jog teisingas teisės normų išaiškinimas yra teismo prerogatyva (Laužikas *et al.*, 2003, p. 181). Vis tik išimtis yra įtvirtinta CPK 808 str. 2d., kurioje nurodyta, jog jeigu užsienio teisės taikymą numato šalių susitarimas, tuomet visus įrodymus, susijusius su taikomos užsienio teisės normų turiniu, pagal tos teisės oficialų aiškinimą, jos taikymo praktiką ir doktriną atitinkamoje užsienio valstybėje pateikia ginčo šalis, kuri remiasi užsienio teise. Tačiau net ir tokiu atveju, šalis gali prašyti teismo padėti jai surinkti informaciją apie taikytiną užsienio teisę.

Civiliniame procese lygiateisiškumo principas yra įtvirtintas CPK 17 str., kuriame nurodyta, kad šalių procesinės teisės yra lygios. Tai reiškia, jog nei viena ginčo šalis negali būti labiau privilegijuota - vienos šalies teisės turi atitikti kitos šalies teises. Dėl šios priežasties, teismas negali priimti sprendimo neišklausęs abiejų šalių bei teismas turi abiem šalims garantuoti vienodas kovos priemones: kas neleidžiama ieškovui, tas turi būti neleidžiama ir atsakovui, ir atvirkščiai (Mikelėnas, 1994, p. 91). Taip pat, kaip teigiama

teisinėje literatūroje, kiekvienas žmogus turi lygią su kitais teisinę galimybę įgyti civilinių teisių ir pareigų, kurių pagal įstatymus gali turėti žmogus (Mikelėnas *et al.*, 2009, p. 32). Paminėtina ir tai, jog teisminėje praktikoje vyrauja nuomonė, jog tiek valstybė, tiek teismas turi garantuoti tokį proceso modelį, kuris užtikrintų, kad bylą galėtų laimėti iš tikrųjų teisi šalis, t.y. valstybė ir teismas procese privalo garantuoti šalims vienodas teises įrodyti savo tiesą (Laužikas *et al.*, 2003, p. 170). Taigi, remiantis lygiateisiškumo principu, civiliniame procese teismui abi šalys turi būti lygios, kadangi teismas negali būti suinteresuotas, jog bylą laimėtų ieškovas ar atsakovas. Dėl šios priežasties abiem šalims turi būti suteikiamos lygios teisės jų pasirinktu būdu įrodinėti savo tiesą.

Kitas civilinio proceso principas neabejotinai sietinas su įrodinėjimu yra dispozityvumo principas, kurio turinys bendrąja prasme atskleistas CPK 13 str. Šiame straipsnyje nurodyta, kad šalys ir kiti proceso dalyviai, laikydamiesi CPK nuostatų, turi teisę laisvai disponuoti joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis. Teisminėje praktikoje pastebima, kad įrodinėjimo procese šis principas atsiskleidžia įvairiais aspektais, pavyzdžiui, kad pačios šalys renkasi savo įrodinėjimo taktiką ir strategiją, t. y. sprendžia, kokias faktines aplinkybes nurodyti ir kokius faktinius duomenis pateikti savo reikalavimams ir atsikirtimams pagrįsti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje). Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog, šio principo besąlygiškumas nereiškia jo absoliutumo, kadangi šalių teisė disponuoti savo procesinėmis teisėmis turi tam tikras ribas: 1. būdamas privačios autonomijos rezultatu dispozityvumo principas negali peržengti jos ribų; 2. kiekviena šalis, įgyvendindama savo procesines teises, negali pažeisti kitos ginčo šalies procesinių teisių; 3. įgyvendindama savo procesines teises šalis privalo laikytis įstatymų nustatytos procesinės formos (Nekrošius, 2017, p. 9). Taigi, remiantis dispozityvumo principu, įrodinėjant šalys yra laisvos pasirinkti koku būdu įrodinėti savo tiesą. Tačiau svarbu pažymėti, kad nors šalys ir turi teisę pačios pasirinkti savo įrodinėjimą būdą, ši teisė nėra absoliuti, kadangi įgyvendinant dispozityvumo principą negali būti pažeidžiamos kitos šalies teisės ar nesilaikoma proceso taisyklių.

Tiesos nustatymas byloje yra tiesiogiai susijęs su įrodinėjimu, kadangi civiliniame procese įrodinėjimo tikslas ir yra aplinkybių, susijusių su ginču, nustatymas. Kaip teigiama Civilinio proceso teisės vadovėlyje, įrodinėjimo tikslu civiliniame procese reikėtų laikyti teismo veiklą, kurios metu įstatymo nustatyta forma ir tvarka konstatuojamas tam tikrų bylai reikšmingų juridinių faktų buvimas arba nebuvimas (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 385). Pritartina ir rusų Civilinio proceso vadovėlio autoriams, kurie teigia, kad tiesa gimsta ginčiuose, o tiesos nustatymo metodas civiliniame procese yra lygiaverčių šalių runginimasis civiliniame procese (Borisova *et al.*, 2007, p. 75).

Analizuojant teisės doktriną stebima, kad yra išskiriamos trys tiesos rūšys: formalioji - tai, kas labiau tikėtina iš pateiktos medžiagos, materialioji - pripažįstama, kad įrodymų pakanka, kai jie sudaro tikimybę, jog faktas egzistuoja, nors tam tikrų abejonių gali likti, objektyvioji - byloje priimtas sprendimas visiškai atitinka tikrovę ginčijamų aplinkybių atžvilgiu (Lukšytė, 2005, p. 27). Pastebėtina, kad nėra vienos nuomonės, kuria tiesos koncepcija turėtų būti grindžiamas civilinis procesas. Pavyzdžiui, vieni autoriai teigia, kad objektyvios tiesos nustatymas yra neįmanomas, nes tokiu atveju teismui būtų suteikta visiška laisvė rinkti įrodymus bei keisti ieškinio reikalavimus ir atsikirtimus, o tai reikštų visišką šalių galios nuvertinimą, jų pavertimą tiesiog proceso objektu ir beveik neribotą valstybės galimybę kištis į privačių asmenų privačius teisinius santykius, tokiu būdu paneigiant jų autonomijos idėją (Nekrošius, 2002, p. 38). Taip pat teigiama, jog objektyvios tiesos nebūtų galima nustatyti ir dėl civilinio ginčo prigimties, kadangi tik gan retais atvejais galima konstatuoti vienos šalies teisumą, o kitos neteisumą, nes dažnai abi šalys turi savo argumentų, kuriuose yra dalis tiesos (Lukšytė, 2005, p. 27). Vis tik kitų autorių nuomone, byloje turi būti nustatyta objektyvioji tiesa, kadangi nenustačius objektyvios tiesos, negali būti įgyvendinamas ir teisingumas, nes neįmanoma nustatyti, ar konkretus asmuo, naudodamasis subjektinėmis teisėmis, iš tikrųjų atsisakė vykdyti pareigas, kuriomis jis privalėjo legalizuoti šį naudojimąsi (Vaišvila, 2004, p. 132,133). Pritartina Ž. Terebeizos nuomonei, kad bandymas bet kokia kaina pateisinti tikslą – nustatyti byloje tiesą, dirbtinai suteikiant jam nebūdingą turinį (nustatyti materialią, formalią, santykinę tiesą ar kt.), pats savaime nėra vertingas, tarsi egzistuočių įvairios tiesos rūšys, o ne vienintelė tiesa (Terebeiza, 2011, p. 1025,1026). Analizuojant materialiąją tiesą, teisės doktrinoje yra nurodoma, kad teisėjas turi būti įsitikinęs arba beveik įsitikinęs, kad yra aplinkybių arba jų nėra (Nekrošius, 2002, p. 38). Šios tiesos nustatymas pripažįstamas ir Lietuvos civiliniame procese, kadangi civilinio proceso tikslas ir yra nustatyti materialiąją tiesą byloje (Driukas *et al.*, 2005, p. 11). Materialiosios tiesos nustatymo byloje galimybė neatsiejamai susijusi ir su įrodinėjimo standarto klausimu. Kaip teigiama teisės literatūroje, socialiniame civiliniame procese vyraujančiu įrodinėjimo standartu yra laikomas toks teismo įsitikinimas, kuris kiekvienam protingam ir gyvenimiškas aplinkybes suprantančiam žmogui nepalieka jokių didesnių abejonių dėl bylai reikšmingos aplinkybės buvimo ar nebuvimo, o toks įsitikinimas pasiekiamas, kai tikėtinumai ribojasi su tikrumu (Nekrošius, 2020, p. 385). Nagrinėjant šį klausimą svarbu paminėti ir teismų praktiką, kurioje yra ne kartą konstatuota, kad civiliniame procese nereikalaujama nustatyti objektyviają tiesą, t. y. teismo įsitikinimas dėl faktinių aplinkybių, sudarančių bylos ginčo dalyką, egzistavimo ar neegzistavimo neturi būti absoliutus, todėl įrodinėjimo standartas, atsižvelgiant į

civiliniame procese reikalaujamo teismo įsitikinimo laipsnį, taip pat neturi būti suabsoliutintas, t. y. pernelyg aukštai iškeltas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje). Atkreiptinas dėmesys ir į naujausius mokslinius straipsnius, kuriuose nagrinėjama problematika susijusi su įrodymų leistinumumu nustatant materialiąją tiesą. Profesoriaus V. Nekrošiaus teigimu, materialios tiesos kriterijų atitinkančio sprendimo priėmimas yra tik vienas iš socialinio civilinio proceso tikslų, tačiau ne mažiau svarbūs yra ir socialinio civilinio proceso ekonomiškumo, proceso koncentruotumo bei žmogaus teisių apsaugos ir teisėtumo užtikrinimo tikslai. Todėl, kaip teigiama, šiuo tikslu negali būti pateisinami ir ginčo šalių ar teismo veiksmai, kuriais iš esmės yra legitimuojamas bet koks Lietuvos Respublikos Konstitucijos saugomų žmogaus teisių ir laisvių pažeidimas, argumentas, kad bet koks neteisėtai gautas įrodymas turėtų būti priimamas byloje, jeigu tai padės nustatyti materialiąją tiesą, šurkščiai pažeistų civilinio proceso tikslų derinimo principą, nes įstatymo viršenybė ir teisėtumas šiuo atveju būtų praktiškai paneigti (Nekrošius, 2021, p. 13). Tokiai nuomonei pritaria ir J. Bartkus teigdamas, kad įrodymų leistinumumo kontekste materialiosios tiesos nustatymo tikslas neturėtų būti suabsoliutinamas, nes civilinis procesas neturėtų toleruoti siekio tiesą nustatyti bet kokia kaina, t.y. teismas civiliniame procese negali sąžiningo proceso sąskaita vykdyti savo pareigos nustatyti materialiąją tiesą ir, pavyzdžiui, remtis informacija, gauta pažeidžiant žmogaus teises. Taip pat nurodo, kad CPK 2 str. nustatyti civilinio proceso tikslai neapsiriboja tiesos nustatymu, o teisės doktrinoje pripažįstama, kad kiti tikslai, pavyzdžiui, ginčo šalių sutaukinimas, yra gerokai svarbesni nei nustatyti tiesą (Bartkus, 2021, p. 111). Taigi, išanalizavus skirtingas nuomones tiesos nustatymo aspektu, vis tik palaikytina ta pozicija, jog civilinėje byloje turi būti nustatyta materialioji tiesa, kadangi objektyvios tiesos nustatymas labai apsunkintų patį įrodinėjimo procesą, prieštarautų rungimosi bei dispozityvumo principams. Tačiau labai svarbu yra ir tai, kad materialiosios tiesos nustatymas turi būti vertinamas kaip vienas iš civilinio proceso tikslų ir neturėtų būti siekiamas paminant kitus tikslus bei pažeidžiant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje saugomas žmogaus teises ir laisves.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, jog civiliniame procese įrodinėjimo institutas yra labai reikšmingas, kadangi tik tinkamai naudojantis juo yra įgyvendinami CPK principai bei byloje nustatoma tiesa. Įrodinėjimo reikšmė sietina su rungimosi, lygiateisiškumo, dispozityvumo principų įgyvendinimu, kadangi vadovaujantis rungimosi principu kiekviena šalis turi įrodyti tas aplinkybes, kuriomis ji remiasi (iš esmės tai atskleidžia ir bendrąją įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklę), o remiantis lygiateisiškumo principu, civiliniame procese teismui abi šalys turi būti lygios, todėl

abiem šalims turi būti suteikiamos ir lygios teisės, jų pasirinkta taktika (tokiu būdu įgyvendinant ir dispozityvumo principą), įrodinėti savo tiesą. Neabejotina, jog civiliniame procese įrodinėjimo tikslas yra aplinkybių, susijusių su ginču, nustatymas - materialios tiesos nustatymas, tačiau jis turėtų būti pasiekiamas nepaminant kitų CPK tikslų, principų bei nepažeidžiant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje saugomų žmogaus teisių ir laisvių. Pastebėtina ir tai, kad teisingas įrodinėjimo naštos paskirstymas, kaip vėliau bus atskleista magistro darbe, lemia ir tiesos nustatymą byloje, kadangi tik teisingai paskirsčius įrodinėjimo naštos taisykles byloje gali būti nustatoma materialioji tiesa.

1.2 Įrodinėjimo naštos ir pareigos sąvokos

CPK 178 str. yra nurodyta įrodinėjimo pareigos sąvoka, kuri reiškia, jog bylos šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus tam tikrus atvejus, kai jų įrodinėti nereikia. Tuo tarpu įrodinėjimo naštos sąvoka CPK nėra apibrėžiama. Tik CPK 225 str. yra įtvirtinta, kad teismas priėmęs ieškinį, prireikus paskirsto šalių našta įrodinėti. Tad kyla klausimas - kuri sąvoka yra tikslesnė – įrodinėjimo našta ar pareiga?

Analizuojant teisės doktriną stebima, kad į aukščiau iškeltą klausimą vieningo atsakymo neraskime, kadangi vieni autoriai palaiko egzistuojančią įrodinėjimo pareigos sąvoką, o kiti vis tik prieštarauja ir mano, kad įrodinėjimo naštos sąvokos vartojimas būtų teisingesnis. Atkreiptinas dėmesys, kad tie, kurie palaiko įrodinėjimo pareigos sąvokos vartojimą, ją sieja su tuo, jog už šios pareigos nevykdymą šaliai gali būti taikomos sankcijos – priimamas nepalankus sprendimas. Būtent dėl šios priežasties šalys turi pareigą įrodyti savo reikalavimus ar atsikirtimus. Tai pagrindžiančius teiginius galima rasti tiek užsienio, tiek Lietuvos teisės doktrinoje. Užsienio literatūroje nurodoma, kad įrodinėjimas yra proceso dalyvių pareiga, kurios nevykdymas susijęs su įrodymų išreikalavimu ir nepalankiomis materialinėmis teisinėmis pasekmėmis, pavyzdžiui, ieškinio patenkinimu arba atmetimu (Kleinman, 1967, p. 23). A. Vaišvila teigia, kad sankcija yra būtinas kiekvienos teisės normos loginės struktūros elementas, nes ji yra garantas, kad teisių ir pareigų santykis būtų visiems vienodai privalomas, o be sankcijos ir jos taikymo nebūtų teisingumo vykdymo (Vaišvila, 2004, p. 270). Tačiau pažymėtina, jog teisėje sankcija suprantama kaip teisės normos struktūros dalis arba savarankiška teisės norma, kuri įtvirtina tam tikras poveikio priemones asmeniui, pažeidusiam dispozicijos reikalavimus (Dambrauskienė *et al.*, 2006, p. 46). Be to, kaip teigiama naujausioje Teisės teorijos vadovėlyje, teisės normos kūrėjas, suformuluodamas privalomo elgesio taisyklę ir

siekdamas, kad ji veiktų kiek įmanoma efektyviau, tokios taisyklės laikymąsi garantuoja prievarta – už taisyklės pažeidimą dažniausiai yra nustatomos sankcijos, o baimė jas patirti dažnai ir būna stiprus veiksnys žmogui apsisprendžiant laikytis jam teisinių suvaržymų ar juos laužyti (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 88). Tuo tarpu įrodinėjimo naštos sąvokos šalininkai teigia, kad ši sąvoka savo turiniu yra šiek tiek švelnesnė ir labiau atitinka bendrųjų civilinio proceso principų - dispozityvumo, rungimosi, šalių autonomijos turinį, kadangi ji nurodo šaliam, kaip ji turėtų elgtis, norėdama, kad proceso baigtis jai būtų palanki (Nekrošius, 2005, p. 15). Ž. Terebeiza gan plačiai savo moksliniame darbe išnagrinėjo šias sąvokas ir taip pat padarė išvadą, kad bylos faktinių aplinkybių įrodinėjimo sričiai nėra būdinga procesinė prievarta, o bylos šalys tik dėl teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi patiria našta įrodinėti (Terebeiza, 2010, p. 302). Naujausiame Civilinio proceso teisės vadovėlyje taip pat sukritikuota CPK 178 str. įtvirtinta įrodinėjimo pareigos sąvoka, nes, kaip teigiama, atsižvelgiant į rungimosi bei dispozityvumo principų esmę private teise grindžiamame ginče tokios teisinės pareigos net negali būti. Teikti ar ne teismui vienokius ar kitokius įrodymus, sprendžia išimtinai tik ginčo šalys, kurios nepateikusios atitinkamų įrodymų rizikuoja pralaimėti procesą (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 386).

Pastebėtina, kad Vokietijos Federacinės Respublikos teisės literatūroje įrodinėjimo pareigos turinys yra nurodomas kaip ir Lietuvos CPK, t.y. įrodinėjimo našta apibrėžiama kaip bendriausia nekodifikuota taisyklė pagal kurią šalis, kuri tvirtina, turi nurodyti ir įrodyti visus faktus, kuriais remiasi kaip savo reikalavimo pagrindą, tačiau vartojama sąvoka – įrodinėjimo našta, o ne pareiga (Strong, 1992, p. 568). Rusų teisės literatūroje nurodoma, kad šalys neturi jokių procesinių pareigų, jos turi tik teisę neatlikinėti procesinių veiksmų, tačiau kadangi šalys siekia laimėti bylą, joms kyla būtinybė įrodyti aplinkybes, kuriomis jos remiasi, todėl sakoma, kad šaliam tenka tų aplinkybių įrodinėjimo našta (Treushnikova, 1996, p. 108). Tačiau Rusijos CPK 56 str., kaip ir Lietuvos CPK, vis tik naudojama sąvoka – įrodinėjimo pareiga (Grazhdanski protsesualni kodeks Rosiskoi Federatsi, 2002). Verta atkreipti dėmesį ir į tai, jog ELI/UNIDROIT Europos civilinio proceso 25 taisyklės 1 d. nurodyta sąvoka apibūdinanti įrodinėjimą yra *the burden of proof*, kuri reiškia būtent įrodinėjimo našta (ELI/UNIDROIT The European Rules of Civil Procedure, 2020)¹. Be to, lotynų kalboje vartojama sąvoka yra *onus probandi*, kurios

¹ Šias taisykles sukūrė Europos teisės institutas (ELI) bei Tarptautinis privatinės teisės unifikavimo institutas (UNIDROIT). Europos teisės institutas (ELI) - tarptautinė ne pelno asociacija, kuri siekia gerinti Europos teisės, suprantamos plačiąja prasme, kokybę inicijuojant, atliekant ir palengvinant mokslinius tyrimus, teikiant rekomendacijas ir praktines gaires Europos teisinės plėtros srityje. UNIDROIT - tarptautinė organizacija, kurios tikslas – ištirti privatinės ir ypač komercinės teisės modernizavimo, derinimo ir koordinavimo tarp valstybių ir valstybių grupių poreikius ir metodus bei suformuluoti vienodas teisės priemones, principus ir taisykles šiems tikslams pasiekti. 2004 m. UNIDROIT kartu su Amerikos teisės

reikšmė taip pat - įrodinėjimo našta. Taigi, įrodinėjimas yra šalies teisė, kurią ji gali įgyvendinti arba nuo jos įgyvendinimo susilaikyti, o nevykdant įrodinėjimo naštos, asmeniui sankcijos negresia (vienintelė galima pasekmė – šaliai nepalankaus teismo sprendimo priėmimas), todėl galima pagrįstai pritarti vyraujančiai nuomonei, jog vis tik įrodinėjimo pareigos sąvoka nėra tiksliai kalbant apie įrodinėjimo institutą civiliniame procese. Juolab, kad ir įrodinėjimo naštos nevykdymas arba netinkamas jos vykdymas nėra teisei priešingas elgesys, jeigu šalis šia teise naudojasi sąžiningai. Dėl šios priežasties sąžiningai bylos šaliai, kuri nusprendė neįrodinėti, civiliniame procese poveikio priemonės negali būti taikomos.

Atkreiptinas dėmesys, jog teisminėje praktikoje įrodinėjimo pareigos ir naštos sąvokos naudojamos kaip sinonimai. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) nagrinėjamoje byloje dėl neteisėtai pastatytų statinių nugriovimo nurodė, kad įrodinėjimo pareiga nėra beribė – asmuo negali būti įpareigotas įrodyti tokias faktines aplinkybes, kurių jis objektyviai negali įrodyti arba kurių įrodinėjimas yra maksimaliai ap sunkintas, be to, asmeniui negali būti priskirta neproporcingai didelės apimties įrodinėjimo našta (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje byloje teismas taip pat pasisakė, kad pateikti nuostolių dydį patvirtinančius ar paneigiančius įrodymus yra ginčo šalių pareiga. Konkrečiai – žalos dydžio įrodinėjimo našta tenka ieškovui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, abejuose nutartyse yra kalbama apie įrodinėjimo našta tenkančią ieškovui, tačiau vartojama tiek įrodinėjimo naštos, tiek ir pareigos sąvoka. Iš esmės teismas klaidos nedaro, tačiau siekiant teisinio aiškumo, manytina, kad turėtų būti vartojama tik viena sąvoka.

Išanalizavus teisės doktriną bei teisminę praktiką, galima teigti, jog įrodinėjimo naštos bei pareigos sąvokos skiriasi, tačiau teismai bylose jas vartoja kaip sinonimus. Nors tiesos nustatymui byloje tai reikšmės neturi, manytina, kad siekiant teisinio aiškumo bei atsižvelgiant į ELI/UNIDROIT Europos civilinio proceso teisės taisykles, turėtų būti vartojama tik vieną sąvoka – įrodinėjimo našta. Teigtina, kad ši sąvoka civiliniame procese yra tinkamesnė nei įrodinėjimo pareigos, kadangi ji tiksliau atskleidžia pačio įrodinėjimo

institutu (ALI) paskelbė ALI-UNIDROIT Transnacionalinio civilinio proceso principus. Šie principai nebuvo pritaikyti konkrečių pasaulio regionų reikalavimams, ypač Europos teisės sistemų specifikai, todėl Europos teisės institutas ELI ir UNIDROIT sukūrė ELI/UNIDROIT - pavyzdines Europos civilinio proceso taisykles. Idėja buvo siekti ne tik principų formulavimo, bet ir parengti išsamesnes taisykles, atsižvelgiant į esamas ES teisinės priemonės, Europos teisės tradicijas ir dabartinius teisės pokyčius Europoje, kad būtų sukurta atskaitos sistema ir įkvėpimo šaltinis įstatymų leidėjams. ELI/UNIDROIT taisyklės neabejotinai darys įtaką Europos civilinio proceso teisei, kadangi jomis siekiama palengvinti ir sustiprinti teisminį bendradarbiavimą bei asmenų teisę kreiptis į teismą Europoje.

esmę civiliniame procese, t.y. tai, kad bylos šalis turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus siekdama, jog teismas priimtų jai palankų sprendimą, kitu atveju – teismas gali priimti jai nepalankų sprendimą. Dėl įvardytų priežasčių, šiame magistro darbe, toliau bus vartojama sąvoka būtent įrodinėjimo našta.

2. SUBJEKTŲ DALYVAUJANČIŲ CIVILINIAME PROCESSE VAIDMUO ĮRODINĖJIMO INSTITUTE

Teisinėje literatūroje yra nurodyta, kad įrodinėjimo subjektai yra visi byloje dalyvaujantys asmenys, t.y. asmenys, turintys teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, ir, įstatymų nustatytais atvejais, teismas, tačiau įrodinėjimo subjektų vaidmuo ir svarba įrodinėjimo procese skiriasi (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 382). Kaip teigiama, būtina skirti įrodinėjimo pareigą atlikti tam tikrus procesinius veiksmus, pvz. pateikti įrodymus, ir įrodinėjimo našta įrodyti savo reikalavimų pagrįstumą, kadangi pirmoji pareiga tenka visiems įrodinėjimo subjektams, o antroji – tik šalims ir tretiesiems asmenims, pareiškiantiems savarankiškus reikalavimus (Mikelėnas, 1997, p. 315). Šiame darbo skyriuje bus siekiama atskleisti byloje dalyvaujančių asmenų vaidmenį civilinio proceso įrodinėjimo institute siekiant nurodyti ne tik šių subjektų teises bei pareigas, bet ir svarbiausius aspektus susijusius su įrodinėjimu bei jiems tenkančia įrodinėjimo našta. Didžiausias dėmesys bus skiriamas bylos šalių ir teismo vaidmenų atskleidimui. Atkreiptinas dėmesys, jog CPK 61 str. nurodyti kiti proceso dalyviai, kurie yra liudytojai, vertėjai, ekspertai, valstybės ir savivaldybių institucijos, dalyvaujančios procese išvadai duoti įrodinėjimo institute dalyvauja teikdami parodymus, paaiškinimus, išvadas ir kt., tačiau nėra teisiškai suinteresuoti bylos baigtimi – jie įrodinėjimo naštos neturi, todėl šiame magistriniame darbe nebus aptariami.

2.1. Byloje dalyvaujantys asmenys

CPK 37 str. 1 d. nurodyta, kad dalyvaujančiais byloje asmenimis laikomi proceso dalyviai, turintys teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, o 2 d. sukonkretinta, jog šie asmenys yra: šalys, tretieji asmenys, asmenys, pareiškę ieškinį CPK 49 str. nustatyta tvarka (t.y. prokuroras, valstybės ir savivaldybių institucijos ir kiti asmenys pareiškę ieškinį ar pareiškimą viešajam interesui ginti), pareiškėjai, suinteresuoti asmenys CPK 442 str. išvardytose bylose (ypatingosios teisenos bylos, pvz., dėl įvaikinimo, dėl fizinio asmens paskelbimo mirusiu ar nežinia kur esančiu, dėl šeimos teisinių santykių ir kt.), CPK 431 str. numatyti kreditoriai ir skolininkai (bylose pagal kreditoriaus pareiškimą dėl piniginių reikalavimų atsirandančių iš sutarties, delikto, darbo santykių, išlaikymo priteisimo ir kitų), taip pat šių asmenų atstovai. Bylos šalių (ieškovo ir atsakovo) specifika išsamiai bus aptariama sekančiame šios magistro darbo dalies skyriuje, o kitų byloje dalyvaujančių asmenų teisės, pareigos bei specifika įrodinėjimo aspektu nurodoma šiame skyriuje.

Teisinėje literatūroje tretieji asmenys civiliniame procese apibrėžiami kaip byloje dalyvaujantys asmenys, kurių dalyvavimas sprendžiant ginčą grindžiamas teisiniu suinteresuotumu bylos baigtimi ir kurie įsitraukia arba įstatymo numatytais atvejais įtraukiami (šalių arba teismo iniciatyva) į jau prasidėjusį procesą (Laužikas *et al.*, 2003, p. 277). Tretieji asmenys yra skirstomi į dvi rūšis: pareiškiantys savarankiškus reikalavimus ir nepareiškiantys savarankiškų reikalavimų. Atkreiptinas dėmesys, kad pagrindinis abiejų rūšių trečiųjų asmenų bruožas yra tas, kad jie savo materialines subjektines teises ar interesus siekia apginti jau prasidėjusiame civiliniame procese, tačiau jų padėtis gan skiriasi. Dėl šios priežasties, trečiųjų asmenų turimos teisės ir pareigos bei kiti ypatumai bus aptariami atsižvelgiant į šį skirstymą.

Remiantis CPK 46 str. 2 d. tretieji asmenys, pareiškiantys savarankiškus reikalavimus, turi visas ieškovo teises ir pareigas. Tai reiškia, kad jie kaip ir civilinio proceso šalys turi teisę susipažinti su bylos medžiaga, skųsti teismo sprendimus, teikti prašymus, teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus ir pan. Trečiųjų asmenų, pareiškiančių savarankiškus reikalavimus skiriamasis bruožas yra ir tas, jog jų interesai yra tiesiogiai susiję su ginčo objektu, todėl jie turi teisę pareikšti savarankiškus reikalavimus (Mikelėnas, 1997, p. 186). Tad galima sutikti su teisinėje literatūroje esančiu teiginiu, kad trečiasis asmuo, pareiškęs savarankiškus reikalavimus, iš esmės yra ieškovas, pareiškęs ieškinį jau prasidėjusiame procese (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 204). Tačiau esminis trečiųjų asmenų skirtumas nuo bylos šalių yra tas, jog tretieji asmenys nėra pirminiai ginčo subjektai – jie įsitraukia į jau prasidėjusį teisminį procesą. Pažymėtina ir tai, kad tretieji asmenys, pareiškiantys savarankiškus reikalavimus dėl ginčo dalyko, gali įstoti į bylą tik savo iniciatyva, jie dalyvauja byloje savarankiškai, todėl nėra nei ieškovo, nei atsakovo pusėje. Trečiųjų asmenų, pareiškiančių savarankiškus reikalavimus, dalyvavimas byloje sudaro galimybę išspręsti kelis susijusius ginčus dėl to paties ginčo dalyko viename procese ir tokiu atveju nebegali būti reiškiamas pakartotinis ieškinys tam pačiam trečiajam asmeniui, pareiškusiam savarankiškus reikalavimus, kadangi laikoma kad jau yra išspręstas ginčas tarp tų pačių ginčo šalių ir dėl to paties ginčo dalyko (Informacija apie tai, kaip pagal ..., 2019). Tad atsižvelgiant į tai, kad tretieji asmenys pareiškia savarankiškus reikalavimus dėl to paties ginčo dalyko, o jų padėtis civiliniame procese prilyginama šalių padėčiai, galima pagrįstai teigti, kad jiems tenka ir įrodinėjimo našta civiliniame procese. Dėl šios priežasties jie savo pareikštus reikalavimus bei atsikirtimus turi įrodyti siekiant, jog teismas priimtų jiems palankų sprendimą.

Atkreiptinas dėmesys, jog CPK 47 str. 2 d. numatyta, kad tretieji asmenys, nepareiškiantys savarankiškų reikalavimų, turi taip pat visas šalies procesines teises ir

procesines pareigas, išskyrus teisę pakeisti ieškinio pagrindą ir dalyką, padidinti arba sumažinti ieškinio reikalavimus, atsisakyti ieškinio, pripažinti ieškinį arba sudaryti taikos sutartį. Be to, šie tretieji asmenys neturi teisės reikalauti, kad teismo sprendimas būtų priverstinai įvykdytas. Tad jie nuo trečiųjų asmenų pareiškiančių savarankiškus reikalavimus iš esmės skiriasi tuo, kad jie nėra susiję su ginčo objektu, tačiau yra materialiniuose teisiniuose santykiuose su viena iš šalių (Mikelėnas, 1994, p. 57). Tokios pat pozicijos iš esmės laikosi ir teismai nurodydami, kad trečiųjų asmenų, nepareiškiančių savarankiškų reikalavimų, dalyvavimas byloje turi būti grindžiamas bylos baigties nors ir netiesiogine, bet svarbia įtaka asmens teisinei padėčiai, t. y. būtinas pakankamas nagrinėjamos bylos teisinis ryšys su trečiojo asmens materialiosiomis teisėmis ir pareigomis (Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje). Kitas svarbus aspektas yra tas, kad tretieji asmenys nepareiškiantys savarankiškų reikalavimų visada turi veikti tik šalies, kurios pusėje jis dalyvauja, naudai, todėl nors jis yra visiškai savarankiškas įrodinėjimo proceso dalyvis, tačiau jis gali dalyvauti tik tiek, kiek jo dalyvavimo ribas apibrėžia šalis, kurios pusėje jis dalyvauja (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 383). LAT praktikoje taip pat yra gan aiškiai pasisakyta dėl trečiųjų asmenų nepareiškiančių savarankiškų reikalavimų pagrindinių bruožų nurodant, kad asmuo gali būti įtraukiamas į teismo procesą trečiuoju asmeniu, nepareiškiančiu savarankiškų reikalavimų, tuo atveju, kai, atsižvelgiant į to asmens ir vienos iš šalių materialiojo teisinio santykio pobūdį, procesas gali paveikti, nors ir netiesiogiai, to asmens materialiąsias subjektines teises ir pareigas. Pagrindinis trečiojo asmens dalyvavimo procese tikslas – padėti šaliai, su kuria jis dalyvauja, laimėti bylą ir taip išvengti savo materialiosios teisinės padėties pablogėjimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad teismas, išspręsdamas bylą, negali išspręsti ir trečiojo asmens, nepareiškiančio savarankiškų reikalavimų, teisių ir pareigų klausimo šalies, su kuria jis susijęs materialiniais teisiniais santykiais, atžvilgiu. Tačiau tokiu atveju pirmasis teismo sprendimas turi prejudicinę galią, t. y. kitoje byloje, kurioje dalyvauja tie patys asmenys, nereikia įrodinėti aplinkybių, nustatytų jau įsiteisėjusiu teismo sprendimu pirmoje byloje (Informacija apie tai, kaip pagal ..., 2019). Taigi trečiojo asmens, nepareiškiančio savarankiškų reikalavimų, dalyvavimą procese gali pagrįsti tik atitinkamas jo ir vienos iš proceso šalių materialusis teisinis santykis ir teisinis procesinis suinteresuotumas bylos baigtimi, todėl jo dalyvavimo procese ribas iš esmės ir apibrėžia ta šalis, kurios pusėje jis dalyvauja. Tačiau šio subjekto dalyvavimas įrodinėjimo procese yra neabejotinas, kadangi jis, kaip minėta, turi teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi.

Prokuroras, valstybės ir savivaldybių institucijos ir kiti asmenys pareiškę ieškinį ar pareiškimą viešajam interesui ginti taip pat yra asmenys dalyvaujantys byloje, kurių procesinės teisės ir pareigos yra tokios pat kaip ieškovų turimos procesinės teisės ir pareigos. Pažymėtina, kad tik esant pažeistam viešajam interesui nurodyti asmenys gali dalyvauti civilinėje byloje. Analizuojant šiuos subjektus pastebėtina, kad remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) ir CPK normomis, galima teigti, kad prokurorui suteikti plačiasis įgaliojimai ginti viešąjį interesą lyginant su kitais subjektais. Pastebėtina, kad naujausioje LAT praktikoje konstatuota, jog prokuroro, valstybės ir savivaldybių institucijų bei kitų asmenų teisė teismine tvarka ginti viešąjį interesą nėra absoliuti, kadangi CPK 5 str. 3 d. ir CPK 49 str. 1,2 d. įtvirtinta, kad pirmiau įvardyti subjektai tik įstatymų nustatytais atvejais gali reikšti ieškinį viešajam interesui ginti, o viešajam interesui civilinio proceso tvarka ginti yra būtinos dvi pirminės sąlygos: 1. ieškinys viešajam interesui ginti yra pareikštas subjekto, kuriam įstatymų lygmeniu pripažįstama teisė teismine tvarka ginti viešąjį interesą; 2 subjektas, reiškiantis ieškinį viešajam interesui ginti, veikia pagal įstatyme apibrėžtą savo kompetenciją, t. y. įstatyme yra įtvirtinta tokio subjekto teisė teismine tvarka ginti viešąjį interesą reikalaujant taikyti konkretų civilinių teisių gynimo būdą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje).

Įrodinėjimo aspektu svarbu pažymėti, kad, kaip teigiama teisės doktrinoje, įstatymų leidėjas teisės normomis įtvirtina esant viešąjį interesą konkrečiuose teisiniuose santykiuose, todėl byloje ši aplinkybė nekvestionuojama ir neįrodinėjama. Tačiau yra teisės normų, kurios nors ir tiesiogiai nustato prokuroro teisę kreiptis į teismą, tačiau šiais atvejais prokuroras turėtų įrodyti ne tik teisės normos pažeidimo faktą, bet ir tai, kodėl toks pažeidimas laikytinas viešojo intereso pažeidimu (pavyzdžiui, CK 2.114 str. - ieškinį dėl juridinio asmens įsteigimo pripažinimo neteisėtu gali paduoti prokuroras, 2.125 str. - prokuroras turi teisę kreiptis dėl juridinio asmens veiklos tyrimo (Gadeikytė, Galentienė, 2014, p. 120). Taip pat LAT yra išaiškinęs, kad subjektas, jau reikšdamas ieškinį viešajam interesui ginti, privalo pagrįsti tai, kad jis patenka į subjektų, turinčių teisę ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka, sąrašą ir kad tokios teisės įgyvendinimas yra priskirtas jo kompetencijai pagal įstatymą. Ieškinyje, kuris reiškiamas viešajam interesui ginti, turi būti nurodyta konkreti įstatymo norma, suteikianti pareiškėjui teisę ieškiniu dėl viešojo intereso gynimo reikalauti taikyti konkretų civilinių teisių gynimo būdą, o jam nepagrindus pirmiau įvardytų sąlygų, laikytina, kad jis neturi teisės reikalaujama būdu ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka, vadinasi, negali įgyti civilinių procesinių teisių ir pareigų, todėl tokio subjekto pareikštas ieškinys nenagrinėtinas teisme civilinio proceso tvarka (Lietuvos

Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje). Be to, pripažįstama, kad nustatyti, ar prokuroras kreipėsi į teismą gindamas viešąjį interesą ir ar jis pažeistas, gali tik teismas, išnagrinėjęs bylą, ir tai yra viena iš įrodinėtinių byloje aplinkybių ir pagrindas patenkinti ieškinį (Driukas, Valančius, 2005, p. 688). Taigi, nors prokuroro, valstybės ir savivaldybių institucijos ir kitų asmenų pareiškusių ieškinį ar pareiškimą viešajam interesui ginti turi tokias pat procesines teises ir pareigas kaip ieškovai, tačiau jiems jau teikiant ieškinį tenka našta įrodyti, kad patenka į subjektą, turinčių teisę ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka, sąrašą ir kad tokios teisės įgyvendinimas yra priskirtas jo kompetencijai pagal įstatymą, t.y. nurodyti konkrečią įstatymo normą, kuri suteikia teisę ieškiniu dėl viešojo intereso gynimo reikalauti taikyti konkretų civilinių teisių gynimo būdą.

Pareiškėjais, suinteresuotais asmenimis yra laikomi subjektai, kurie dalyvauja ypatingosios teisenos bylose nurodytose CPK 442 str. (pvz., dėl įvaikinimo, dėl fizinio asmens paskelbimo mirusiu ar nežinia kur esančiu, dėl šeimos teisinių santykių ir kt.). Ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimas pradedamas pareiškėjo pareiškimu ar prašymu, o ne ieškinio pateikimu teismui. CPK 5 dalyje aprašomose skirtingose ypatingosios teisenos bylose yra nurodoma ir pareiškime ar prašyme pateiktini duomenys, įrodymai (įprastai atskirame straipsnyje „Pareiškimo turinys“) iškeliant tam tikros rūšies bylą (pvz. 447 str. 3 d. bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pareiškime turi būti pateikti įrodymai, patvirtinantys juridinę reikšmę turintį faktą, taip pat patvirtinantys, kad pareiškėjas negali gauti reikiamų dokumentų arba kad negalima prarastų dokumentų atkurti; 465 str. nurodyta, kad bylose dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje pareiškime turi būti pateikta sveikatos priežiūros įstaigos pažyma, kiti įrodymai apie asmens psichinę būklę, socialinio darbuotojo išvada apie asmenį, kuri prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje, gebėjimą pasirūpinti savimi ir priimti kasdienes sprendimus savarankiškai ar naudojantis pagalba konkrečiose srityse ir kt.). Galima teigti, kad toks konkretus apibūdinimas pateiktinų įrodymų pareiškėjams palengvina tenkančią įrodinėjimo našta, taip pat supaprastina bei pagreitina bylos nagrinėjimą, kadangi asmeniui teikiančiam pareiškimą ar prašymą nereikia galvoti kokį faktą ir kuo jį reikia įrodyti. Pažymėtina, jog CPK 443 str. 3 d. yra numatyta, kad ypatingosios teisenos bylose suinteresuotas asmuo yra kiekvienas asmuo, su kurio teisėmis ir pareigomis yra susijusi nagrinėjama byla, o CPK 42 str. 4 d. nurodyta, jog pareiškėjai ir suinteresuoti asmenys ypatingosios teisenos bylose turi šalių teises ir pareigas, išskyrus CPK nustatytas išimtis. Šalių teisės bei pareigos bus aptariamoms sekančiame šio darbo skyriuje, todėl plačiau apie

pareiškėjų bei suinteresuotų asmenų turimas teisės ir pareigos šiame skyriuje nepasisakoma.

Įrodinėjimo aspektu reikia pažymėti, kad ypatingosios teisenos atveju nėra šalių su priešingais interesais, nes bylą iškelia pareiškėjas, kurio teisių niekas nėra pažeidęs ir neginčija, o savo pateiktu prašymu ar pareiškimu įprastai jis tik nori įgyvendinti savo subjekcinę teisę. Taigi, iš esmės jam tenka našta teismui įrodyti, jog tą teisę jis turi. Kaip minėta, šiuo atveju įrodinėjimo procesą supaprastina CPK išdėstyti konkretūs duomenys, kuriuos kartu su prašymu ar pareiškimu turi pateikti pareiškėjas. Taip pat pažymėtina, kad suinteresuoti asmenys nėra pareiškėjo oponentai, jų tikslas – padėti teismui tinkamai išsiaiškinti visas reikšmingas bylai aplinkybes ir teisingai išspręsti bylą (Mikelėnas, 1997, p. 177). LAT taip pat yra nurodęs, jog šiose bylose teismas turi pareigą nustatyti ir įtraukti dalyvauti byloje visus ja suinteresuotus asmenis, pasiūlyti byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti papildomus įrodymus ir nustatyti terminą jiems pateikti; kai yra būtina, išreikalauti tyrimo medžiagą, išvadas, įrodymus ir kt., turinčius reikšmės bylai teisingai išspręsti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje). Taip pat įrodinėjimo aspektu reikia pažymėti, jog kai kuriose ypatingosios teisenos bylose įrodinėjimo taisyklės turi savo specifiką, pvz., bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo įrodinėjimas vyksta netiesioginiais įrodymais, todėl šiose bylose yra neišvengiamas ir prielaidų darymas. Dėl šios priežasties teismams į tai būtina atsižvelgti sprendžiant ir įrodymų pakankamumo klausimą. LAT savo praktikoje yra nurodęs, kad svarbu yra tai, jog bent viena prielaida būtų motyvuota, t. y. kad ji būtų pagrįsta byloje esančiais įrodymais, jog priešingos prielaidos tikimybė būtų mažesnė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugpjūčio 24 d. nutartis civilinėje byloje). Tačiau, nepaisant tokių bylų įrodinėjimo proceso specifikos, kaip teigiam LAT praktikoje, įrodinėjimo pareiga ir pagrindinis vaidmuo įrodinėjant, vistiek tenka įrodinėjamų aplinkybių nustatymu suinteresuotoms šalims. Teismai, vertindami pateiktus įrodymus, remiasi įrodymų pakankamumo taisykle, o išvada dėl konkrečios faktinės aplinkybės egzistavimo daroma pagal vidinį teismo įsitikinimą, grindžiamą visapusišku ir objektyviu visų reikšmingų bylos aplinkybių išnagrinėjimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje).

CPK 23 skyriuje yra įtvirtintas teismo įsakymo institutas. Pagal šio instituto procedūrą byla pagal kreditoriaus pareiškimą dėl piniginių reikalavimų atsirandančių iš sutarties, delikto, darbo santykių, išlaikymo priteisimo ir kita, yra iškeliama teisme supaprastinta tvarka, o tokios bylos šalys vadinamos kreditoriumi ir skolininku. Pažymėtina, kad šie subjektai įrodinėjimo aspektu iš kitų išsiskiria tuo, kad jie neturi

pareigos pateikti įrodymus teismui teikiant pareiškimą dėl teismo įsakymo išdavimo. Remiantis CPK 433 str. 3 d. prašydamas išduoti teismo įsakymą kreditorius neprivalo pagrįsti savo reikalavimo ir jo faktinio pagrindo įrodymais, o teismas, remiantis CPK 435 str. 3 d., sprendamas pareiškimo priėmimo ir teismo įsakymo išdavimo klausimus, netikrina kreditoriaus reikalavimo pagrįstumo. Taigi, kaip teigiama teisminėje praktikoje, esant tokiam minėtam teisiniam reglamentavimui, akivaizdu, kad pirmosios instancijos teismas, sprendamas pareiškimo dėl teismo įsakymo išdavimo priėmimo klausimą, tik formaliai patikrina, ar pareiškimas atitinka įstatymo nustatytus reikalavimus, bei tikrina parengtų dokumentų turinį, o teismui nustačius pareiškimo dėl teismo įsakymo išdavimo formos ir turinio trūkumus jie šalinami CPK 115 str. nustatyta tvarka (CPK 435 str. 4 d.) (Šiaulių Apygardos Teismo 2016 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, remiantis tuo kas išdėstyta, galima pagrįstai teigti, jog teismo įsakymo instituto pagalba realizuojami CPK įtvirtinti proceso operatyvumo ir koncentracijos principai, tačiau jame rungimosi principas bei įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės tarp kreditoriaus ir skolininko nėra taikomi.

Atstovavimas teisme yra įtvirtintas CPK 51 str. Pastebėtina, kad remiantis šio straipsnio 5 d. dalyvaujantys byloje asmenys privalo jau pirmame teismui pateikiamame procesiniame dokumente nurodyti, ar byloje dalyvaus patys, ar ves bylą per atstovą. Atstovavimas, nors įprastai ir neprivalomas (privalomas riboto veiksnumo ar neveiksniam asmeniui, taip pat kasaciniame procese ir kt. įstatymuose įtvirtintais atvejais), tačiau yra svarbus civiliniame procese, kadangi bylinėjimasis teisme nėra lengva veikla, o siekiant proceso sėkmės dažnai reikia ir teisinių žinių, kurių ne kiekvienas asmuo turi. Pažymėtina, kad procesinio atstovavimo esmė yra ta, kad procesinis atstovas procese atstovaujamojo vardu ir interesais veikia neperžengdamas jam suteiktų įgaliojimų ribų. Tad bylos šalių, trečiųjų asmenų, pareiškėjų, suinteresuotų asmenų, kreditorių, skolininkų atstovų procesinę padėtį ir nulemia jų teisės, apibrėžiamos su atstovaujamoju pasirašomoje atstovavimo sutartyje, o visi atstovo atliekami procesiniai veiksmai, jeigu jie atlikti neperžengiant atstovui suteiktų įgaliojimų ribų, yra atliekami atstovaujamojo vardu ir sukelia teisinių padarinių kaip tik atstovaujamojam (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 223). Teisinėje literatūroje atstovavimo sąvoka civiliniame procese aiškinama taip, jog tai yra toks procesinis teisinis santykis, kurio vienas dalyvis – atstovas, teisme kito asmens (atstovaujamojo) vardu ir jo interesais atlieka tam tikrus procesinius veiksmus, teikia atstovaujamojam teisinę pagalbą gindamas jo materialiąsias subjektines teises ar įstatymų saugomus interesus ir kartu padeda vykdyti teisingumą civilinėse bylose (Laužikas *et al.*, 2003, p. 284). Atstovavimo samprata panašiai išaiškinta ir LAT praktikoje, kurioje konstatuota, kad procesinio

atstovavimo esmė yra ta, kad procesinis atstovas veikia procese atstovaujamojo vardu ir interesais, neperžengdamas jam suteiktų įgaliojimų ribų, o vienas iš svarbiausių atstovavimo civiliniame procese tikslų – teikti atstovaujamojam kvalifikuotą teisinę pagalbą, taip padėti jam vesti bylą, kartu teismui – vykdyti teisingumą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje). Taip pat LAT praktikoje nurodoma, jog CPK 57 str. 3 d. nustatytu teisiniu reglamentavimu, kad atstovams pagal pavedimą – advokatams arba advokato padėjėjams – atstovaujamojo suteiktų teisių ir pareigų mastas patvirtinami rašytine su klientu sudaryta sutartimi, užtikrinamas ne tik tinkamas procesinis atstovavimas, dalyvaujant kvalifikuotiems teisininkams, bet kartu principo, kad „tas, kuris veikia per atstovą, veikia pats“, įgyvendinimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje). Pažymėtina, kad pagrindine atstovų grupe civiliniame procese laikytini advokatai ir advokatų padėjėjai, tačiau atstovais pagal pavedimą gali būti ir kiti asmenys nurodyti CPK 56 str. (pvz., artimi giminaičiai turintys aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, vienas iš bendrininkų kitų bendrininkų pavedimu ir kt. asmenys nurodyti minėtame straipsnyje). Tad remiantis tuo kas išdėstyta, apibendrinant galima teigti, kad atstovavimas yra procesinio atstovo veikla atstovaujamojo vardu ir interesais, neperžengiant suteiktų įgaliojimų ribų, kuri prisideda prie civilinio proceso tikslų įgyvendinimo (pvz., koncentruotumo, operatyvumo) bei kartu padeda teismui įvykdyti teisingumą.

Atsižvelgiant į asmenį dalyvaujantį bylos nagrinėjime, yra susiduriama ir su tam tikra specifika įrodinėjimo procese. Ypatingai galima išskirti prokuroro, valstybės ir savivaldybių institucijos ir kitų asmenų pareiškusių ieškinį ar pareiškimą viešajam interesui ginti vaidmenį civiliniame procese, kadangi nors jie ir turi tokias pat procesines teises ir pareigas kaip ieškovai, tačiau jie jau teikdami ieškinį turi įrodyti, kad patenka ir į subjektų, turinčių teisę ginti viešąjį interesą civilinio proceso tvarka, sąrašą ir kad tokios teisės įgyvendinimas yra priskirtas jo kompetencijai pagal įstatymą (nurodyti konkrečią įstatymo normą, kuri suteikia teisę ieškiniu dėl viešojo intereso gynimo reikalauti taikyti konkretų civilinių teisių gynimo būdą). Taip pat įrodinėjimo aspektu itin ryškų skiriamąjį bruožą turi ir kreditoriai bei skolininkai bylose pagal kreditoriaus pareiškimą dėl piniginių reikalavimų atsirandančių iš sutarties, delikto, darbo santykių, išlaikymo priteisimo ir kt., kadangi kreditorius su pateiktu pareiškimu teismui dėl įsakymo išdavimo neprivalo pateikti jokių įrodymų susijusių su jo reikalavimu. Lygiai taip pat tokios pareigos neturi ir skolininkas teikdamas prieštaravimus. Paminėtinos ir ypatingosios teisenos bylos, kuriose galima teigti, kad įstatymo leidėjas yra supaprastinęs įrodinėjimo procesą, kadangi CPK normose prie

tam tikrų bylų rūšių yra nurodyta kokias aplinkybes (kai kuriais atvejais, net ir kokiais įrodymais) pareiškėjas turi įrodyti.

2.2. Bylos šalių specifinis vaidmuo įrodinėjimo institute

Civilinis procesas ginčo teisenos tvarka grindžiamas dvišališkumu, kuriam būdinga tai, kad kiekviename procese egzistuoja dvi šalys – ieškovas ir atsakovas. Būtent dviejų šalių egzistavimas procese sudaro tinkamas sąlygas jam vykti, įgyvendinti rungimosi principą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi kiekvienoje ginčo teisenos civilinėje byloje yra dvi šalys – ieškovas ir atsakovas, kurie turi ir specifinį vaidmenį įrodinėjimo institute.

Teisinėje literatūroje atsižvelgiant į pagrindinius šalių bruožus, šalys apibrėžiamos kaip asmenys, kurių ginčas dėl teisės ar įstatymų saugomų interesų yra nagrinėjamos teisme arba yra vykdomasis dokumentas ir kurie turi tik jiems būdingas procesines teises ir pareigas (Laužikas *et al.*, 2003, p. 263). CPK 41 str. yra nurodyta, kad proceso šalimis gali būti ieškovas ir atsakovas, tačiau jų apibrėžimai nėra pateikiami. Ieškovo bei atsakovo apibrėžimai randami teisinėje literatūroje, pvz. naujausiame Civilinio proceso teisės vadovėlyje ieškovas nurodomas kaip asmuo, kuris pareiškia ieškinį savo pažeistoms teisėms ar įstatymų saugomiems interesams ginti, o atsakovas – asmuo, kuriam yra pareiškiamas ieškinys (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 188). Atkreiptinas dėmesys, jog būtent šalims tenka įrodinėjimo našta civiliniame procese, kadangi ginčas vyksta tarp šalių, kurios yra labiausiai suinteresuotos joms palankiu bylos išsprendimu, todėl jos savo reikalavimus, argumentus bei atsikirtimus privalo įrodyti siekiant įrodyti savo teisingumą byloje. Taigi, įrodinėjimo našta civiliniame procese skirstoma būtent šalims. Pastebėtina, kad ieškovui, remiantis CPK 135 str. 1 d. 2, 3 p., 2 d. jau teikiant ieškinį tenka našta nurodyti aplinkybes, kuriomis jis grindžia savo reikalavimus (t. y. įrodyti faktinį ieškinio pagrindą), taip pat nurodyti bei pateikti įrodymus, patvirtinančius jo reikalavimus. Tuo tarpu atsakovas teikdamas atsiliepimą į ieškinį, remiantis CPK 142 str. 2 d. 2,3 p. turi nurodyti nesutikimo motyvus bei nurodyti ir pateikti įrodymus, kuriais grindžia savo motyvus. LAT praktikoje akcentuojama, kad faktinis pagrindas ieškinyje turi būti suformuluotas aiškiai ir tiksliai, nes jis kartu su ieškinio dalyku (reikalavimu) – apibrėžia teismo nagrinėjimo dalyką, todėl aiškus ieškinio pagrindo formulavimas padeda dalyvaujantiems byloje asmenims ir teismui nustatyti ginčo pobūdį, tinkamai pasirengti bylos nagrinėjimui bei operatyviai ir visiškai išspręsti ginčą, apginant pažeistas ginčo šalių teises ir teisėtus interesus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje).

Remiantis teisine literatūra, šalių teises ir pareigas galima suskirstyti į: bendrąsias, kurias turi ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys bei specialiąsias, kurios būdingos tik šalims ar vienai iš jų (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 191). CPK 42 str. nurodytos visos šalių teisės iš kurių bendrosios yra: teisė susipažinti su bylos medžiaga, daryti ir gauti jos išrašus ir kopijas, pareikšti nušalinimus, teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, užduoti klausimus kitiems dalyvaujantiems byloje asmenims, liudytojams ir ekspertams, pateikti prašymus, duoti teismui paaiškinimus žodžiu ir raštu, teikti savo argumentus ir samprotavimus visais bylos nagrinėjimo metu kylančiais klausimais, prieštarauti kitų dalyvaujančių byloje asmenų prašymams, argumentams ir samprotavimams, gauti teismo sprendimų, įsakymų, nutarčių ar nutarimų patvirtintas kopijas, apskųsti teismo sprendimus bei nutartis ir naudotis kitomis procesinėmis teisėmis, kurias šalims suteikia CPK. Tuo tarpu specialiosios šalių teisės yra šios: ieškovas turi teisę pakeisti ieškinio pagrindą arba dalyką, padidinti ar sumažinti ieškinio reikalavimus, atsisakyti ieškinio, atsakovas turi teisę pripažinti ieškinį, pareikšti priešieškinį, šalys turi teisę užbaigti bylą taikos sutartimi, šalys gali reikalauti priverstinio sprendimo vykdymo.

Iš aukščiau įvardytų šalių teisių bei pareigų ypatingai svarbi įrodinėjimo kontekste pareiga yra įrodymų teikimas, kadangi, kaip teigiama teisminėje praktikoje, įrodymų teikimas ir rinkimas, kaip sudėtinės įrodinėjimo proceso dalys – šalių pareigos dalykas (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 16 d. nutartis civilinėje). Dėl šios priežasties šalims tenkančią įrodymų teikimo našta verta aptarti išsamiau. Pažymėtina, jog teismas, bendrais procesiniais atvejais savo iniciatyva nerenka įrodymų, nebent manydamas, jog bylai išspręsti neužtenka pateiktų įrodymų, gali pasiūlyti šalims pateikti papildomus įrodymus. Tokia teismo teisė numatyta CPK 179 str. 1 d. LAT praktikoje konstatuota, kad siekiant, jog procesas vyktų sąžiningai, šalys nevilkintų proceso ir nepiktnaudžiautų savo teisėmis procese, visas faktines bylos aplinkybes būtina nurodyti dar prieš pradėdant nagrinėti bylą iš esmės, o kartu turi būti nurodomi bei pateikiami įrodymai, patvirtinantys ieškovo išdėstytas aplinkybes, todėl ir įrodymai turi būti pateikiami pirmosios instancijos teisme. Įprastai apeliacinės instancijos teismas atsisako priimti įrodymus, kurie galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme, išskyrus tuos atvejus, kai pirmosios instancijos teismas nepagrįstai atsisakė juos priimti arba kai šių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau. Taigi, proceso reikalavimai yra nukreipti į kuo ankstesnį įrodymų byloje pateikimą, taip užtikrinant proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo principus. Be to, LAT praktikoje yra atkreipiamas dėmesys ir į tai, kad, sprendžiant naujų įrodymų priėmimo klausimą, jų įrodomoji vertė nagrinėjamam byloje ginčui turi būti esminė, t. y. nuo jų paprastai gali priklausyti bylos ginčo nagrinėjimo rezultatas. Sprendžiant dėl tokių įrodymų

priėmimo apeliacinės instancijos teisme, būtina atsižvelgti ir į tai, kad teismas ne formaliai nagrinėja ginčą, bet vykdo konstitucinį imperatyvą – vykdo teisingumą. Tai lemia, kad teismo atsisakymas priimti, kad ir vėliau pateikiamą, bet turintį tokią bylai svarbią įrodomąją reikšmę, nuo kurios priklausytų bylos išnagrinėjimo rezultatas, būtų nepateisinamas protingumo, sąžiningumo ir teisingumo požiūriu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje). Apeliacinės instancijos teismas, sprenddamas dėl kiekvieno pateikto naujo įrodymo, turi aiškintis, ar šis konkretus įrodymas galėjo būti pateiktas pirmosios instancijos teismui, ar vėlesnis įrodymo pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą, ir atsižvelgti į prašomo priimti naujo įrodymo įtaką šalių ginčo sprendimui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, šalys turi surinkti ir pateikti teismui įrodymus kuriais grindžia savo reikalavimus ar atsikirtimus kuo operatyviau, kadangi tokiu būdu yra užtikrinami ir proceso koncentruotumo, ekonomiškumo principai,

CPK 42 str. 5 d. numatytos šios šalių pareigos: šalys joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis privalo naudotis sąžiningai, privalo veikti siekdamos, kad byla būtų išnagrinėta greitai ir teisingai, domėtis nagrinėjamos bylos eiga, pasirūpinti tinkamu atstovavimu, pateikti įrodymus, pranešti teismui apie ketinimą nedalyvauti teismo posėdyje ir nurodyti nedalyvavimo priežastis bei kituose įstatymuose numatytas procesines pareigas. Aptariant šalių pareigas reikia pastebėti, kad civiliniame procese, kaip jau minėta šio magistro darbo pirmame skyriuje, vyrauja rungimosi ir dispozityvumo principai, todėl sutiktina su teisės doktrina, kurioje teigiama, kad realių šalių pareigų, kurių vykdymas būtų užtikrintas sankcijomis beveik nėra. Tad nors CPK yra vartojama sąvoka „procesinė pareiga“, pvz. įrodinėjimo pareiga (ši sąvoka jau minėta ir darbo pirmame skyriuje), pareiga rūpintis proceso skatinimu, pareiga laiku pateikti įrodymus ir suformuluoti prašymus ir pan., tačiau čia kalbama apie sąlyginę pareigą, nes kaip ir minėta nėra numatyta sankcija už šių pareigų nevykdymą (Laužikas *et al.*, 2003, p. 269). Sankcijos gali būti skiriamos daugiausiai tik piknaudžiavimo procesu atvejais ar kai šalis nevykdo konkrečios teismo nustatytos pareigos, arba pažeidžiama teismo posėdžio tvarka (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 191). Kalbant apie sankcijų skyrimą ir CPK 95 str. svarbą, verta aptarti ir naujausią LAT praktiką, kurioje konstatuota, kad piknaudžiavimas procesinėmis teisėmis šio straipsnio prasme yra siejamas su nesąžiningu nepagrįsto ieškinio ar kito procesinio dokumento pateikimu ir sąmoningu veikimu prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą. Šie piknaudžiavimo procesinėmis teisėmis pripažinimo pagrindai yra savarankiški, jie nėra būtinoji vienas kito taikymo sąlyga – piknaudžiavimui konstatuoti pakanka vieno ar kito pagrindo. Proceso įstatymo nuostatos, reglamentuojančios piknaudžiavimo procesinėmis

teisėmis pasekmės, neapibrėžia objektyvių kriterijų, pagal kuriuos būtų galima nustatyti ir spręsti, ar atitinkamas šalies ar kito dalyvaujančio byloje asmens procesinis elgesys gali būti kvalifikuotas kaip piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Vadinas, kiekvienu konkrečiu atveju, pasitelkus individualių aplinkybių vertinimą, turi būti sprendžiama dėl asmens elgesio atitikties piktnaudžiavimo požymiams, išskirtiems CPK 95 str. 1 d. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje nutartyje pažymėta, kad sprendžiant dėl CPK 95 str. ir jame nurodytų sankcijų byloje dalyvaujančiam asmeniui taikymo turi būti įvertintas šio asmens procesinis elgesys – asmens veiksmai (neveikimas) bylos nagrinėjimo teisme metu. Šalies procesinis elgesys laikomas tinkamu, jeigu ji sąžiningai naudojosi procesinėmis teisėmis ir sąžiningai atliko procesines pareigas. Šalys joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis privalo naudotis sąžiningai, privalo veikti siekdamos, kad byla būtų išnagrinėta greitai ir teisingai, domėtis nagrinėjamos bylos eiga, pasirūpinti tinkamu atstovavimu, pateikti įrodymus, pranešti teismui apie ketinimą nedalyvauti teismo posėdyje ir nurodyti nedalyvavimo priežastis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje). Tad atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima pagrįstai teigti, kad nors civiliniame procese šalys turi daug teisių, tačiau siekiant užtikrinti civilinio proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principus, šalys taip pat turi nepiktnaudžiauti ir sąžiningai jomis naudotis, kadangi kitu atveju gali grėsti ir sankcijos (pvz. CPK 95 str. 2 d. numatyta, kad teismas, nustatęs CPK 95 str. 1 d. numatytus piktnaudžiavimo atvejus, gali paskirti dalyvaujančiam byloje asmeniui iki 5000 Eur baudą).

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta darytina išvada, jog bylos šalių vaidmuo įrodinėjimo procese yra vienas svarbiausių, kadangi būtent ginčo šalys nustato bylos nagrinėjimo dalyką, kuris ir yra apibrėžiamas ieškinio ribomis. Įrodinėjimo našta ir pagrindinis vaidmuo įrodinėjant tenka įrodinėjamų aplinkybių nustatymu suinteresuotoms šalims, kurių tikslas yra įrodyti savo teismą nagrinėjamoje byloje. Dėl šios priežasties abi šalys turi aktyviai naudotis savo turimomis teisėmis bei pareigomis civiliniame procese tam, kad teismas byloje galėtų nustatyti tiesą ir kuo operatyviau įvykdyti teisingumą, tačiau tuo pačiu turimomis teisėmis negali piktnaudžiauti, privalo sąžiningai jomis naudotis.

2.3. Teismo vaidmuo įrodinėjimo institute

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 str. 1 d. yra nurodyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Š.L. Monteskjė teismo vaidmenį visuomenėje apibūdino taip: sprenddamas ginčus, teisėjas turi

vadovautis įstatymu. Nagrinėdamas bylas, jis tėra „burna, tarianti įstatymo žodžius“. Taikydamas įstatymą, teisėjas turi būti nepriklausomas. Š.L. Monteskjė teigė, jog būtina teisingumo vykdymo prielaida, kad sprendimą dėl šalių ginčo priimtų nešališkas ir neutralus trečiasis asmuo – teisėjas (Laužikas *et al.*, 2003, p. 73). Iš esmės tokia pati teismo pareiga numatyta ir naujausiame CPK 6 str., kuriame įtvirtinta, kad teisingumą civilinėse bylose vykdo tik teismai vadovaudamiesi asmenų lygybės įstatymui ir teismui principu, nepaisydami jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, užsiėmimo rūšies ir pobūdžio, kitų aplinkybių. Taigi, pagrindinė teisėjo funkcija yra įvykdyti teisingumą. Tam, kad jis būtų įgyvendintas viso civilinio proceso metu teisėjas turi tinkamai vykdyti savo turimas teises ir pareigas.

Teisinėje literatūroje nurodomos šios teismo pareigos:

1. imtis nagrinėti bylą pagal asmens pareiškimą;
2. priimti teisėtą bei pagrįstą sprendimą;
3. išaiškinti dalyvaujantiems byloje asmenims jų procesines teises ir pareigas;
4. įspėti dėl tam tikrų procesinių veiksmų atlikimo arba neatlikimo teisinių pasekmių ir padėti šiems asmenims įgyvendinti jų teises;
5. kontroliuoti, kaip byloje dalyvaujantys asmenys naudojami savo procesinėmis teisėmis;
6. kontroliuoti, kaip byloje dalyvaujantys asmenys, kiti proceso dalyviai vykdo savo procesines pareigas ir gali taikyti sankcijas už šių pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą (Mikelėnas, 1994, p. 33).

Remiantis aukščiau nurodytomis pareigomis, galima pagrįstai teigti, kad būtent teismas vadovauja procesui kaip tai ir numato CPK 7, 8 str., 12 skyriaus pirmasis skirsnis „Vadovavimas procesui“ ir kiti CPK straipsniai. Pastebėtina, kad teisėjo vadovavimas procesui suprantamas formaliąja (procesine), o ne materialiąja prasme, t.y. formalusis teisėjo vadovavimas procesui reiškia, kad teisėjas likdamas nešališkas ir neutralus bei nepažeisdamas dispozityvumo, rungimosi, šalių lygiateisiškumo ir kitų proceso principų, kontroliuoja šalių veiksmus procese siekdamas, kad byla nebūtų vilkinama, o būtų kuo operatyviau išnagrinėta (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 111, 112).

LAT praktikoje taip pat yra akcentuojamos teismo pareigos ir teisės. Kaip teigiama vienoje iš LAT priimtų nutarčių, teismas, kaip teisingumą vykdanči institucija, turi atitinkamas teises ir pareigas įgyvendinti CPK 2 str. apibrėžtus civilinio proceso tikslus. Taikant civilinio proceso nuostatas, teismo priedermė – nepažeidžiant teismo nešališkumo principo dalyvauti sprendžiant tinkamas – turinčios atsakyti pagal ieškinį – šalies nustatymo klausimą. Tokia teismo priedermė atsiranda jau pasirengimo civilinių bylų

nagrinėjimui teisme stadijoje. Pagal CPK 228 str. 1 d. ir 230 str. 1 d., teismas, atsižvelgdamas į šalių ginčo pobūdį, byloje taikytinų teisės normų turinį, patikslina įrodinėjimo dalyką ir nurodo šalims, kurias aplinkybes byloje būtina nustatyti, pareikalauja iš jų įrodymų, derindamas šalių teises pozicijas išsprendžia procesinę byloje dalyvaujančių asmenų padėtį. Ši priedermė išlieka ir bylos nagrinėjimo teisme stadijoje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, viso civilinio proceso metu teisėjas turi tinkamai vadovauti procesui, tačiau tuo pačiu privalo išlikti ir nešališkas bei neutralus tam, kad teisingumas galėtų būti įgyvendintas kuo operatyviau. Tai įtvirtinta ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str., kuriame numatyta, kad kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad byla per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950).

Aptariant teismo vaidmenį taip pat reikia atkreipti dėmesį į tai, kad teismo vaidmuo civiliniame procese skiriasi priklausomai nuo bylos teisenos. Pažymėtina, kad civilinė byla gali būti nagrinėjama arba ginčo (ieškinio) teiseną, arba ypatingąją teiseną (Laužikas *et al.*, 2003, p. 50). Ginčo teisenoje teisėjas veikia kur kas pasyviau, o ypatingosios teisenos bylose - aktyviau. Kadangi aukščiau nurodytos teismo pareigos iš esmės yra bendrosios ir tinkančios visų kategorijų byloms, toliau bus aptariamas teismo vaidmuo civiliniame procese lyginant ginčo bei ypatingosios teisenos bylas.

Kaip teigiama teisinėje literatūroje, ginčo dėl teisės nebuvimas yra ne vienintelis ypatingosios teisenos bylas apibūdinantis bruožas, o kadangi šia teiseną nagrinėjamos bylos yra labai įvairios, neįmanoma nustatyti ir vienodo šios teisenos bylų tapatumą nustatančio kriterijaus, tinkančio visoms ypatingosios teisenos byloms, todėl, skirtingai, nuo ieškinio teisenos bylų, šios teisenos tvarka nagrinėtinos bylos nurodomos sąrašo principu (Vėlyvis, Abromavičienė, 2006, p. 129). Ypatingąją teiseną nagrinėjamos CPK 442 str. nurodytos bylos (pvz. dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo; dėl fizinio asmens paskelbimo mirusiu ar nežinia kur esančiu; dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje arba ribotai veiksnium tam tikroje srityje ir nepilnamečio pripažinimo veiksnium (emancipuotu); dėl įvaikinimo ir kt.). Pažymėtina, kad remiantis CPK 443 str., galima išskirti ypatybes susijusias su teismo pareigomis bei teisėmis nagrinėjant ypatingosios teisenos bylas, kurios žemiau yra palygintos su kitais CPK straipsniais reglamentuojančiais ginčo teiseną:

1. Ypatingosios teisenos bylos nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, išskyrus atvejus, kai CPK V d. nurodoma kitaip, tačiau bylą nagrinėjančiam teismui palikta teisė nuspręsti konkrečią bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka. Tuo tarpu, remiantis CPK 15 str. įtvirtintu žodiškumo principu, ginčo teisenos bylos įprastai yra nagrinėjamos žodine tvarka.

2. Dalyvaujančių ypatingosios teisenos byloje asmenų neatvykimas į teismo posėdį nekliudo teismui išnagrinėti bylą, išskyrus CPK V d. numatytus atvejus, kai dalyvaujančių byloje asmenų dalyvavimas teismo posėdyje yra privalomas. Ginčo teisenos bylose, remiantis CPK 246 str. 4 d., neturint duomenų apie šalių neatvykimo priežastis arba jeigu jos į teismo posėdį neatvyksta be svarbių priežasčių ir jeigu nė iš vienos jų negautas prašymas nagrinėti bylą joms nedalyvaujant, teismas ieškinį palieka nenagrinėtą.

3. Ypatingosios teisenos bylose suinteresuotas asmuo yra kiekvienas asmuo, su kurio teisėmis ir pareigomis yra susijusi nagrinėjama byla. Jeigu paaiškėja, kad nagrinėjama byla susijusi su atitinkamo asmens teisėmis ir pareigomis, teismas šaukia jį dalyvauti byloje kaip suinteresuotą asmenį. Dėl šio aspekto reikia pažymėti, kad nagrinėjant bylą ypatingąja teiseną visi asmenys, manantys, kad teismo sprendimas paveiks jų teises arba pareigas, vadinami suinteresuotais asmenimis, o ginčo teisenoje taikomas trečiųjų asmenų institutas (Laužikas *et al.*, 2003, p. 277). Pažymėtina, kad tretieji asmenys pareiškiantys savarankiškus reikalavimus, remiantis CPK 46 str. gali įsitraukti į procesą tik savo iniciatyva, o tretieji asmenys, nepareiškiantys savarankiškų reikalavimų dėl ginčo dalyko, gali įstoti į bylą ir motyvuotu šalių prašymu arba teismo iniciatyva.

4. Nagrinėjantis bylą CPK V d. nustatyta tvarka teismas turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės. Tuo tarpu CPK 179 str. 2 d. yra nurodyta, kad teismas turi teisę rinkti įrodymus savo iniciatyva tik CPK ir kitų įstatymų numatytais atvejais, taip pat kai to reikalauja viešasis interesas ir nesiėmus šių priemonių būtų pažeistos asmens, visuomenės ar valstybės teisės ir teisėti interesai.

5. Teismas savo iniciatyva gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones, pareikalauti užtikrinti nuostolių atlyginimą, vieną laikinąją apsaugos priemonę pakeisti kita, panaikinti laikinąsias apsaugos priemones. Ginčo teisenoje, remiantis CPK 144 str. 1 d., teismas tik dalyvaujančių byloje ar kitų suinteresuotų asmenų prašymu gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones, jeigu šie asmenys tikėtinau pagrindžia savo ieškinio reikalavimą ir nesiėmus šių priemonių teismo sprendimo įvykdymas gali pasunkėti arba pasidaryti nebeįmanomas.

6. Teismas, nagrinėjantis bylas ypatingąja teiseną, neturi teisės priimti sprendimo už akių. Tuo tarpu CPK 246 str. 1 d. numatyta, kad ginčo teisenos bylose teismas neatvykus ieškovui į teismo posėdį be svarbios priežasties, atsakovo prašymu ir CPK nustatyta tvarka priima sprendimą už akių, o kai atsakovas neprašo priimti sprendimo už akių, teismas

palieka ieškinį nenagrinėtą. CPK 246 str. 2 d. įtvirtinta, kad ginčo teisenos bylose teismas neatvykus atsakovui į teismo posėdį be svarbios priežasties, ieškovo prašymu ir CPK nustatyta tvarka taip pat priima sprendimą už akių. Tačiau jeigu ieškovas neprašo priimti sprendimo už akių, teismas turi teisę arba atidėti bylos nagrinėjimą, arba bylą išnagrinėti iš esmės pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles.

Taigi, atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, galima pagrįstai teigti, kad aukščiau palygintos teismo pareigos bei teisės ginčo ir ypatingosios teisenos bylose, įrodo, kad teismo vaidmuo ypatingosios teisenos bylose yra kur kas aktyvesnis (taip pat jis yra aktyvesnis ir nagrinėjant bylas dėl šeimos ar darbo teisinių ginčų), kadangi teismas šiose bylose turi žymiai daugiau teisių bei pareigų, kurios yra susiję ir su įrodinėjimu. Pastebėtina, kad tiek civilinio proceso teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje pripažįstama, kad ypatingosios teisenos bylos yra nedispozityvios, todėl jose teismas turi būti aktyvus. Pavyzdžiui, Civilinio proceso teisės vadovėlyje nurodyta, kad ypatingosios teisenos bylose teisėjas yra kur kas aktyvesnis, nes šios bylos neretai yra vienašalės, be to, jų nagrinėjimas susijęs su viešojo intereso gynimu, todėl ypatingosios teisenos bylose teisėjas turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės (Nekrošius *et al.*, 2020, p.113). V. Vėbraitė teigia, kad savarankiškos ypatingosios teisenos susiformavimą lėmė tai, jog tam tikrose gyvenimo srityse prieš priimant vienokį ar kitokį sprendimą yra būtina patikrinti tam tikrų sąlygų egzistavimą itin kruopščiai, o teismo teisės neturi būti varžomos teisinių santykių dalyvių valios. Tad būtent viešasis interesas nulemia, jog yra savarankiška ypatingoji teisena (Vėbraitė, 2008, p. 114). E. Krivka pažymi, kad viešojo intereso apsaugos garantijos civiliniame procese dažniausiai pasireiškia kaip dispozityvumo principo ribojimai ir didesnis nei įprastai teisėjo aktyvumas (Krivka, 2007, p. 20). Nagrinėdamas bylą ypatingosios teisenos tvarka, teismas privalo patikrinti visas aplinkybes, galinčias turėti įtakos sprendimui. Teismas, neapsiribodamas byloje pateikta medžiaga ir nepriklausomai nuo ginčo dėl teisės buvimo, išsiaiškina visas, jo nuomone, esmines bylos aplinkybes bei atsako į pateiktą klausimą (Žemkauskienė, 2002, p. 218). Tuo tarpu LAT savo praktikoje paantrina teisės doktrinai konstatuojant, jog teismo atliekamas įrodymų vertinimas ypatingosios teisenos bylose turi atitikti šių bylų specifiką, kuri lemia aktyvų teismo vaidmenį. Nors ypatingosios teisenos bylose dalyvaujantys asmenys neatleidžiami nuo pareigos nurodyti faktus ir įrodymus, juos rinkti ir pateikti, tačiau pagal CPK 443 str. 8 d. teismas, ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjantis bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės. Tai taip pat reiškia teismo pareigą nustatyti ir įtraukti dalyvauti byloje visus ja suinteresuotus asmenis, pasiūlyti byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti papildomus

įrodymus ir nustatyti terminą jiems pateikti; kai yra būtina, išreikalauti tyrimo medžiagą, išvadas, įrodymus ir kt., turinčius reikšmės bylai teisingai išspręsti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje).

Siekiant dar išsamiau atskleisti teismo vaidmenį įrodinėjimo procese tikslinga aptarti ir jo turimus įgaliojimus susijusius su įrodinėjimu civiliniame procese. Taigi, remiantis CPK 160 str. 1 d. 2-5 p., galima išskirti šiuos teisėjo turimus įgaliojimus:

1. dalyvaujančių byloje asmenų prašymu išreikalauti iš kitų asmenų įrodymus, kurių dalyvaujantys byloje asmenys negali gauti;

2. nagrinėjant bylą žodinio proceso tvarka, užduoti klausimus dalyvaujantiems byloje asmenims, reikalauti iš jų paaiškinimų, nurodyti jiems aplinkybes, kurias būtina nustatyti siekiant teisingai išnagrinėti bylą, pasiūlyti dalyvaujantiems byloje asmenims pateikti papildomus įrodymus;

3. paskirti byloje ekspertizę;

4. įpareigoti dalyvaujančius byloje asmenis pateikti teismui įrodymus, kuriuos jie turi ir kuriais remiasi;

5. rinkti įrodymus savo iniciatyva CPK ir kitų įstatymų numatytais atvejais.

Pastebėtina, kad įprastai teismas neturi teisės savo iniciatyva rinkti įrodymus, nebent įstatymas specialiais atvejais suteikia teismui tokią teisę (pvz. CPK 376 str. 1 d. – šeimos byloje, 414 str. 1d. – darbo byloje). Reikia atkreipti dėmesį, jog teisinėje literatūroje nurodoma, kad įrodinėjimas yra pirmiausiai šalių dalykas, teismo įgalinimai pačiam ginti privatinų teisinių santykių šalių autonomiją yra riboti. Net įpareigoti šalis pateikti konkretų įrodymą teismas gali tik jeigu šalis juo remiasi ir jį turi, dažniausiai tada, kai viena iš šalių įrodymu remiasi, o kita – jį turi, bet nesuteikia jo priešingai šaliai (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 381). Tačiau, kaip teigiama LAT praktikoje, tokios teisės bendrais procesiniais atvejais neturėjimas nereiškia, kad teismui įrodinėjimo procese tenka pasyvaus proceso stebėtojo vaidmuo, kadangi teismas *ex officio* (pagal pareigas) yra atsakingas už tinkamą įrodinėjimo proceso organizavimą ir kartu jis turi užtikrinti, jog įrodinėjimo procesas vyktų taip, kad būtų tinkamai įvertinti įrodymai, konstatuota, kurios aplinkybės, turinčios reikšmės bylai, yra nustatytos ir kurios nenustatytos, koks įstatymas turi būti taikomas ir ar ieškinyje yra tenkintinas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje).

Be to, pastebėtina, kad nors pagal įrodinėjimo naštos turinį nurodytą CPK 178 str., 179 str. 1d. būtent šalims reikia įrodyti savo reikalavimus bei atsikirtimus, tačiau teismas, remiantis CPK 225 str. 1 p., esant procesiniam poreikiui, turi patikslinti arba paskirstyti šalių naštas įrodinėti. Taip pat, CPK 179 str. 1 d. yra įtvirtinta nuostata, jog teismas gali

pasiūlyti šalims pateikti ir papildomus įrodymus. Šiuo aspektu reikia pažymėti, kad Lietuvos CPK komentare nurodyta, jog teismo siūlymas pateikti papildomus įrodymus, nereiškia, kad jis juos turi konkrečiai įrodyti. Teismas turėtų pateikti tam tikrus orientacinius klausimus, kadangi nurodant konkretų įrodymą kita ginčo šalis galėtų kelti klausimą dėl teismo šališkumo (Driukas *et al.*, 2005, p. 14). Šis teismo vaidmuo įrodinėjimo procese yra itin svarbus, kadangi tai yra ir jo bei šalių bendradarbiavimo procese išraiška, o LAT aukščiau nurodytoje nutartyje kaip tik ir yra pažymėjęs, kad teismas privalo bendradarbiauti su bylos šalimis, todėl nurodytų procesinių veiksmų, susijusių su įrodinėjimo procesu, ėmimasis būtent ir yra bendradarbiavimo principo išraiška, orientuota į bylos teisingą išsprendimą ir teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimą. Taigi, kiekvienoje byloje teismas turi nustatyti ką šalys privalo įrodyti, t.y. kokia įrodinėjimo našta joms tenka. Teismui neteisingai paskirsčius įrodinėjimo našta, pvz. vieną šalį įpareigojant įrodyti tai ką kita šalis turėtų įrodyti ar reikalaujant įrodyti to, ko įstatymas nenumato, nebūtų objektyvios galimybės nustatyti tiesą byloje, taip pat būtų pažeistas ir rungimosi principas.

Teisėjo vaidmens svarba įrodinėjimo procese ypatingai atsiskleidžia ir vertinant įrodymus. Pažymėtina, kad CPK 185 str. numato, kad teismas įvertina byloje esančius įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymais. Taip pat CPK 270 str. 4 d. 2, 3 p. bei 331 str. 4 d. 2, 3 p. yra nurodyta, kad teismo procesinio sprendimo motyvuojamojoje dalyje turi būti nurodytas įrodymų, kuriais grindžiamas teismo išvados, vertinimas, taip pat pateikti argumentai, dėl kurių teismas atmetė kuriuos nors įrodymus. Teismų praktika įrodymų vertinimo klausimais yra gan išplėtotą ir nuosekli. Joje randami šie pagrindiniai teiginiai susiję su teisėjo pareiga vertinti įrodymus:

1. Vertinimas turi būti grindžiamas įrodymų lygybės principu, laikantis nuostatos, jog visi įrodymai turi vienokią ar kitokią įrodomąją vertę ir kad nė vieno negalima nemotyvuotai atmesti ar laikyti svaresniu, išskyrus įstatyme nurodytas išimtis. Teismas turi įvertinti ne tik kiekvieno įrodymo įrodomąją reikšmę, bet ir įrodymų visetą, ir tik iš įrodymų visumos daryti išvadas apie tam tikrų įrodinėjimo dalykų konkrečioje byloje esančių faktų buvimą ar nebuvimą. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje).

2. Vertindami šalių pateiktus įrodymus, teismas turi remtis įrodymų pakankamumo taisykle, o išvada dėl konkrečios faktinės aplinkybės egzistavimo daroma pagal vidinį teismo įsitikinimą, grindžiamą visapusišku ir objektyviu visų reikšmingų bylos aplinkybių

išnagrinėjimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje).

3. Vertindamas įrodymų visetą, teismas turi įsitikinti, kad pakanka duomenų išvadai, jog tam tikri faktai egzistavo arba neegzistavo, kad nėra esminių prieštaravimų, paneigiančių tokias išvadas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje).

4. Teismas, vertindamas įrodymus, turi vadovautis ne tik įrodinėjimo taisyklėmis, bet ir logikos dėsniais, pagal vidinį įsitikinimą padaryti nešališkas išvadas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje).

5. Dėl įrodymų pakankamumo ir patikimumo turi būti sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju. Įrodymų pakankamumas byloje reiškia, jog įrodymai neprieštarauja vieni kitiems ir jų visuma leidžia daryti pagrįstą išvadą apie įrodinėjamų faktinių aplinkybių buvimą. Įvertinant keletą įrodymų, lemia ne tik kiekvieno iš įrodymų patikimumas, bet ir įrodomųjų duomenų tarpusavio santykis – ar nėra prieštaravimų tarp jų, ar šalutiniai duomenys patvirtina pagrindinius, ar pakankami yra tiesioginiai duomenys, ar nuoseklūs yra šalutiniai įrodomieji faktai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 28 d. nutartis civilinėje byloje).

Tačiau net ir esant nuosekliai teismų praktikai įrodymų vertinimo klausimais, teismai ne visada teisingai vertina pateiktus byloje įrodymus, o dažnai ir šalis, kurios atžvilgiu priimtas nepalankus sprendimas, skundžia jį apeliacine tvarka, argumentuojant būtent netinkamu įrodymų vertinimu. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas nagrinėtoje byloje dėl įmonės, atsakingos už sutartinių prievolių įvykdymą, neįvertino visų byloje esančių įrodymų atskirai. Tai reiškia, kad neįrodė ir įrodymų viseto. Taip pat nepateikė argumentų, pagrindžiančių įrodymų, kuriais, darydamas išvadas, rėmėsi pirmosios instancijos teismas, atmetimą, nepasisakė ir dėl įrodymų pakankamumo bei patikimumo, t. y. nevertino, ar jo nurodytų įrodymų turinys neprieštarauja neanalizuotų įrodymų turiniui. Dėl šių priežasčių LAT panaikino Kauno apygardos teismo sprendimą ir paliko galioti Kauno miesto apylinkės teismo sprendimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje).

Tęsiant apie įrodymų vertinimą kaip vieną iš teismo funkcijų civiliniame procese, pastebėtina, jog šiandieninėje teisės doktrinoje yra iškelta problema susijusi su įrodymų leistinumu institutu. Ši problema susijusi su tuo, kad pasitaiko atvejų kuomet teismai priima ir vertina įrodymus, kurie gauti neteisėtu būdu, t.y. pažeidžiant įstatymų reikalavimus. Profesorius V. Nekrošius savo moksliniame darbe siūlo neteisėtai surinktų įrodymų leistinumui spręsti pasitelkti proporcingumo taisyklę ir vadovautis nuostata, jog

teismas turėtų atsisakyti priimti įrodymą, jeigu jis yra gautas nusikalstamu būdu arba pažeidžiant pagrindines žmogaus teises, o visada neteisėtai gautas įrodymas neturėtų būti leistinas, jeigu jį neteisėtai gaunant buvo pažeista asmens intymaus gyvenimo apsauga (Nekrošius, 2021, p. 15). J. Bartkus atkreipdamas dėmesį į šią problematiką teigia, jog įrodymų vertinimo principo įtakos civiliniame procese sumažinimas galėtų būti pasiektas: 1. įstatymų leidėjui arba teismų praktikai suformavus aiškesnes neteisėtai surinktų įrodymų ir per vėlai pateiktų įrodymų leistinumą taisykles; 2. taikant CPK nustatytus įrodymo leistinumą kriterijus, o ne įrodymo reikšmės, kaip įrodymo leistinumą, kriterijų; 3. tik išimtiniais atvejais perkvalifikuojant įrodymą, neatitinkantį CPK nustatytų įrodinėjimo priemonės požymių, į kitą įrodinėjimo priemonę (Bartkus, 2021, p.114). Šios pozicijos ir siūlymai palaikytini, kadangi civiliniame procese turi būti svarbi ir žmogaus teisių apsauga, todėl išsamesnė teismų praktika aptartu klausimu ar CPK normų patikslinimas (pakeitimas), iš tiesų, galėtų išspręsti įrodymų leistinumą taikymą praktiškai. Taip pat reikia pastebėti, jog įrodymų leistinumą klausimas aptariamąs ELI/UNIDROIT Europos civilinio proceso 90 taisyklėje, kurios 1 d. nors ir numato, kad neteisėtai gauti įrodymai turi būti neįtraukti į procesą, tačiau šios taisyklės 2 d. yra nurodyta, kad išimties tvarka, tuo atveju jeigu tai vienintelis būdas nustatyti faktines aplinkybes, teismas gali pripažinti neteisėtai gautus įrodymus, tačiau būtina atsižvelgti ir į kitos šalies ar šalių elgesį bei pažeidimo sunkumą. Detalizuojant šios ELI/UNIDROIT taisyklės išimtį, autorių paaiškinama, jog ji atspindi Europos Žmogaus Teisių Teismo požiūrį, kuris ne kartą tam pritarė argumentuodamas turima šalies teise į įrodymus. Tačiau kartu autoriai pabrėžia, kad bendra taisyklė yra ta, kad neteisėtai gauti įrodymai yra nepriimtini ir turėtų būti neįtraukiami, o išimtyje iš bendrosios taisyklės turėtų būti itin retos. Jas turėtų leisti tik teismas atlikęs kruopštų pusiausvyros tyrimą, kuriame būtų atsižvelgiama į visus svarbius interesus, įskaitant teisę gauti įrodymus, pagrindinių teisių apsaugą, ypač susijusių su privatumu, sąžiningumu ir teisingumu. Išimčių iš bendros taisyklės suteikimas neturėtų būti skatinamas neteisėtumu renkant įrodymus, kadangi bendroji taisyklė skirta atgrasyti nuo neteisėtumo. Taip pat paminima ir tai, kad paties neteisėtumo standartai skirtingose jurisdikcijose skiriasi, todėl atsižvelgiant į jurisdikcijos materialinę teisę, šios taisyklės taikymas gali būti skirtingas, pvz. gali būti taikomi skirtingi požiūriai į įrodymus, gautus atidarius kam nors adresuotą laišką be jo sutikimo; pokalbio įrašymas be kalbėtojo žinios ir pan. Tačiau nurodoma, kad įrodymai, gauti kankinant, visada turi būti atmesti (ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, 2020, p. 205). Taigi, nors ELI/UNIDROIT taisyklės ir neturi privalomos teisinės galios ir negali įrodymų leistinumą klausimo išspręsti, tačiau galima pritari, kad, iš tiesų, tik itin retais atvejais teismas galėtų

priimti neteisėtu būdu gautus įrodymus. Tad, manytina, jog teismai toliau formuodami praktiką įrodymų leistinumą klausimais galėtų atsižvelgti į šią ELI/UNIDROIT taisyklę bei jos aiškinimą.

Apibendrinant teisėjo vaidmenį įrodinėjimo institute, galima teigti, kad teisėjas ne tik vadovauja procesui, bet ir yra atsakingas už tinkamą įrodinėjimo proceso organizavimą, be to jis turi teisę tam tikrais atvejais (kai šalis savarankiškai jų negali gauti, kai renka įrodymus savo iniciatyva ne viešose bylose bei kai to reikalauja viešasis interesas) dalyvauti įrodymų rinkime bei visais atvejais – įrodymų vertinime. Pastebėtina, kad ginčo teisenos bylose teismo veikla yra kur kas pasyvesnė nei ypatingosios teisenos bylose, tačiau įrodinėjimo procese jis neabejotinai vis tiek dalyvauja. Teisėjo dalyvavimas pasireiškia vadovaujant procesui, organizuojant įrodinėjimą (tai reiškia, jog jis turi tinkamai paskirstyti ir įrodinėjimo našta) bei vertinant pateiktus įrodymus. Reikia pažymėti ir tai, kad pagal turimas teismo pareigas civilinio proceso metu, teismas negali būti tik pasyvus stebėtojas, kadangi tokiu atveju nebūtų užtikrinamas teisingumo įgyvendinimas. Tad teismo vaidmuo įrodinėjimo procese yra itin svarbus, kadangi būtent jis užtikrina tinkamą įrodinėjimo procesą, kuris yra neatsiejamas ir nuo tinkamo įrodinėjimo naštos paskirstymo, o visa tai lemia teisingą bylos išnagrinėjimą.

3. ĮRODINĖJIMO NAŠTOS PASKIRSTYMO TAISYKLĖS

Įrodinėjimo našta tarp šalių yra skirstoma vadovaujantis CPK įtvirtintomis bendrosiomis bei specialiosiomis taisyklėmis. Bendroji įrodinėjimo naštos taisyklė yra įtvirtinta CPK 178 str., kuriame nurodyta, jog šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus. Specialiosios taisyklės, kuriose nurodyta, jog tam tikrų aplinkybių įrodinėjimas civiliniame procese nėra reikalaujamas, taip pat išplaukia iš aukščiau nurodyto CPK straipsnio bei yra konkrečiai įvardintos CPK 182 str. Taip pat pastebėtina, jog be minėtų taisyklių nurodančių įrodinėjimo naštos paskirstymą, dar galima išskirti ir materialiąsias teisės normas, kuriose tiesiogiai yra nurodyta kas ir ką turi įrodinėti, tokiu būdu dažnai pakeičiant ir bendrąją įrodinėjimo tvarką. Tad šiame skyriuje bus aptariamos visos aukščiau įvardintos taisyklės. Taip pat daug dėmesio bus skiriama ir naujausiai teismų praktikai siekiant nurodyti pasitaikančias klaidas susijusias su įrodinėjimo naštos paskirstymu bei norint identifikuoti neteisingo įrodinėjimo naštos paskirstymo pasekmes.

3.1 Bendroji įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė

Bendroji įrodinėjimo naštos taisyklė minima nuo senovės Romos laikų, t.y. įrodinėti turi tas, kuris teigia, o ne tas, kuris neigia (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 386). Remiantis šia taisykle įrodinėjimo našta tenka tam, kas teigia – ieškovui reikia įrodyti ieškinio, atsakovui – priešieškinio, atsikirtimų faktinį pagrindą, tuo tarpu teismas yra atsakingas už teisingą įrodinėjimo naštos paskirstymą civiliniame procese.

Remiantis Lietuvos teisine literatūra, galima išskirti tris pagrindinius aspektus susijusius su bendrosios įrodinėjimo naštos taisyklės paskirstymu, t.y. 1. ieškovas privalo įrodyti savo reikalavimo pagrįstumą, t.y. ieškinio faktinį pagrindą; 2. ieškovui neįrodžius ieškinio pagrindo, ieškinys nėra tenkinamas; 3. atsakovas privalo įrodyti nesutikimo su ieškiniu pagrindą (Laužikas *et al.*, 2003, p. 424, 425). Užsienio literatūroje teigiama, kad paprastai už tam tikro fakto įrodinėjimą yra atsakingas tas asmuo (įprastai ieškovas), kuris mano, kad dėl tam tikro fakto atsiranda ir tam tikri teisiniai padariniai. Kaip teigiama, būtent ši taisyklė nurodo, kam tenka įrodinėjimo našta. Vis tik ji negali būti laikoma privaloma visoje teisės sistemoje be išlygų ir išimčių (Rakoczy, 2021, p. 168). Kiti užsienio autoriai paantrindami ankstesnei nuomonei nurodo, kad įrodinėjimo našta kartais reiškia vienos šalies pareigą įrodyti savo reikalavimą pagal reikalaujamus standartus, kad byla būtų laimėta, kartais tai taip pat vadinama „įtikinėjimo našta“ arba „teisine įrodinėjimo našta“.

Šia prasme įrodinėjimo našta civilinio proceso metu nesikeičia ir visada tenka ieškoviui. Kitais atvejais sakyti, kad šaliai tenka įrodinėjimo našta, reiškia, kad šaliai gresia tiesioginis pavojus pralaimėti bylą, nebent ji galės pateikti papildomus įrodymus – tai kartais vadinama „taktine įrodinėjimo našta“. Šia prasme ieškoviui gali tekti įrodinėjimo našta civilinio proceso pradžioje, tačiau ji gali ir keistis proceso metu kai įrodymus teikia kiekviena šalis. Jeigu ieškovas pateikia savo reikalavimą pagrindžiančius įrodymus, našta gali būti perkelta atsakovui. Jei atsakovas pateikia įrodymų, kurie tai paneigia, našta gali vėl persikelti ieškoviui ir pan. Išnaudojus visus įrodymus byla turi būti pralaimėta tos šalies atžvilgiu, kuriai lieka įrodinėjimo našta (Smith, 2021, p. 186, 187). Kaip teigiama užsienio literatūroje teisės aktų normos turi nurodyti, kas privalo nurodyti faktus, teikti reikšmingą informaciją bylai išspręsti bei kam tenka neigiamos tam tikrų neįrodytų faktų pasekmės, t.y. teisės aktai reglamentuoja įrodinėjimo naštos paskirstymą (Rakoczy, 2021, p. 168).

Pastebėtina, kad aptariama bendroji įrodinėjimo naštos taisyklė yra įtvirtinta ne tik Lietuvos CPK 178 str., bet ir kitų šalių teisės aktuose. Pvz. Lenkijos CK 6 str; Latvijos CPK 93 str., Estijos CPK 230 str. (be to nurodoma, kad šalys gali susitarti dėl įrodinėjimo naštos paskirstymo kitaip nei numatyta įstatyme bei numatyti kokiais įrodymais gali būti įrodytas faktas, jeigu įstatymai nenustato kitaip). Taip pat ji įtvirtinta ir ELI/UNIDROIT Europos civilinio proceso 24, 25 taisyklėse, kuriose nurodyta, jog šalys turi teismui nurodyti faktus, pagrindžiančius jų ieškinį arba atsiliepimą į ieškinį bei, kad kiekviena šalis privalo įrodyti visus svarbius faktus, pagrindžiančius jos teiginį pateikiant įrodymus.

Kaip teigiama teisinėje literatūroje, įrodinėjimo našta įvykdoma nurodant teisiškai reikšmingus faktus ir juos patvirtinančius įrodymus, renkant ir pateikiant įrodymus, o šaliai neįvykdžius įrodinėjimo pareigos, teismas gali pripažinti neįrodytomis aplinkybes, kuriomis jis remiasi (Driukas, Valančius, 2006, p. 590). Atkreiptinas dėmesys, jog įrodinėjimas civilinėje byloje vyksta atitinkamais etapais, t.y. 1. faktų nurodymas, 2. įrodymų nurodymas, 3. įrodymų pateikimas, 4. įrodymų rinkimas, 5. įrodymų tyrimas, 6. įrodymų vertinimas. Pirmieji keturi etapai dažniausiai sutampa, kadangi tiek faktų, tiek įrodymų nurodymas bei jų pateikimas įprastai įvyksta pasirengimo teisminiam nagrinėjimui metu, o tiriami yra jau teismo nagrinėjimo metu (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 380). Iš to seka, kad ieškovas jau teikdamas ieškinį teismui turi įrodinėjimo našta, kadangi jam reikia tinkamai nurodyti ieškinio dalyką, faktinį pagrindą, įvardyti įrodymus bei juos pateikti teismui siekiant pagrįsti savo reikalavimą. Teisminėje praktikoje nurodomi panašūs įrodinėjimo naštos aspektai, t.y. 1. įrodinėjimo našta reiškia šalies pareigą nurodyti tam tikrus faktus arba teigti juos esant, 2. pateikti įrodymus, patvirtinančius jos nurodytus faktus, o šaliai neįrodžius aplinkybių, kuriomis ji remiasi, teismas gali pripažinti jas

neįrodytomis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje). ELI/UNIDROIT Europos civilinio proceso taisyklėse nurodyta, jog vis tik įrodinėjimo našta ir našta pateikti teismui įrodymus reikia skirti, kadangi, kaip teigia autoriai, tai nėra tas pats. Pareiga pateikti įrodymus apibūdina riziką, jog gali nepavykti teismo įtikinti dėl palankaus šaliai įrodinėjimo rezultato. Teigiama, jog paprastai našta pateikti įrodymus tenka šaliai, kuriai tenka įrodinėjimo našta. Pagrindinį skirtumą išskiria tai, kad įrodinėjimo našta viso civilinio proceso metu paprastai nesikeičia, o našta pateikti įrodymus gali būti perkelta ir kitai šaliai (ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, 2020, p. 95). Tačiau pagal Lietuvos CPK bei teisminę praktiką, šalis teikdama teismui ieškinį turi nurodyti ne tik jo dalyką bei faktinį pagrindą, tačiau ir pateikti įrodymus. Įrodymų nurodymas bei pateikimas ieškinyje taip pat numatytas ir CPK 135 str. 1 d. 3 p. bei CPK 135 str. 2 d. Atkreiptinas dėmesys, jog ši ieškovui tenkanti našta nereiškia, kad jau kreipimosi į teismą metu jis turi įrodyti pateikto ieškinio patenkinimą ar pagrįstumą, tačiau jis turi pateikti esminius įrodymus susijusius su jo reikalavimu. Kaip yra išaiškines LAT, ieškinio priėmimo stadijoje teismo sprendžiami klausimai yra išimtinai procesinio teisinio pobūdžio, t. y. sprendžiama, ar asmuo turi teisę kreiptis į teismą ir ar jis šią teisę įgyvendina laikydamasis procesinių įstatymų nustatytos tvarkos, todėl teismas neturi pagrindo reikalauti, kad ieškovas, jau paduodamas ieškinį, pateiktų įrodymus, kurie ne tik patvirtintų ieškinyje išdėstytas faktines aplinkybes, bet ir įrodytų teisę į ieškinio patenkinimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje). Pastebėtina, kad ELI/UNIDROIT Europos civilinio proceso taisyklės nenumato griežtos pareigos pateikti kartu su ieškiniu ir įrodymus. 53 taisyklės 2 d. 3 p. nurodyta, kad ieškinyje turi būti nurodyti įrodymai pagrindžiantys reikalavimą, o šios taisyklės 4 d. įtvirtinta, kad, jei įmanoma, įrodymai turi būti pateikti prie ieškinio. Taigi, galima teigti, kad nėra tokios griežtos nuomonės dėl įrodymų pateikimo kartu su ieškiniu. Iš pateiktų gan aiškių teorinių aspektų, galima būtų manyti, jog praktikoje problematikos šiuo klausimu neturėtų būti, tačiau, kaip bus matyti sekančiame skyriuje, pirmosios instancijos teismai ne visada teisingai taiko šias taisykles, tokiu būdu ne tik apsunkindami ieškovą, bet ir prailgindami procesą.

Apibendrinant bendrąją įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklę galima teigti, kad ji nurodo visą civilinio proceso esmę, t.y. kad, vadovaujantis rungimosi principu, šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis jos grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus. Neįvykdžius šios naštos, teismas gali pripažinti neįrodytomis aplinkybes, kuriomis ta šalis remiasi, dėl ko ir sprendimas gali būti priimtas kitos šalies naudai įrodžiusiai savo atsikirtimus. Be kita ko, svarbu ir tai, kad teismas teisingai paskirstytų įrodinėjimo naštos taisykles tokiu būdu

užtikrindamas tiek rungimosi, tiek lygiateisiškumo principų įgyvendimą bei teisingumo įvykdymą nagrinėjamoje byloje.

3.2 Specialiosios įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės

Aukščiau aptarta bendroji įrodinėjimo naštos taisyklė, galima teigti, kad yra gan abstrakti ir tik ja remiantis ne visais atvejais yra aišku ką byloje turi įrodyti kiekviena šalis. Pastebėtina, jog teisinėje literatūroje yra išskiriamos dvi šios taisyklės išimtys: 1. CPK 182 str. nurodytos aplinkybės, kurių nereikia įrodinėti, 2. kai tam tikras aplinkybes konstatuoja teismas savo iniciatyva, nesvarbu šalis jomis remiasi ar ne (pvz. CK 1.78 str. 5 d., 6. 227 str. 2 d.) (Driukas *et al.*, 2005, p. 13.). Toks teisinis reglamentavimas įstatymo leidėjo pasirinktas dėl to, kad siekiama palengvinti šalies įrodinėjimo našta tais atvejais, kai bendrosios įrodinėjimo taisyklės taikymas yra beprasmiškas (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 387).

Remiantis CPK 182 str. teisinėje literatūroje aplinkybės kurių įrodinėti nereikia yra klasifikuojamos į 4 grupes: visiems žinomos aplinkybės, preziumuojami faktai, prejudiciniai faktai ir faktų pripažinimas. Bendroji įrodinėjimo naštos taisyklė iš esmės yra panaši daugelyje užsienio valstybių, tačiau specialiųjų taisyklių įtvirtintų CPK sąrašas ne visada sutampa, pvz., Estijos CPK prie aplinkybių, kurių nereikia įrodinėti nurodomos tik dvi: fakto, kurį teismas laiko visuotinai žinomu (CPK 231 str. 1 d.) bei faktų pripažinimas (CPK 231 str. 2 d.); Lenkijos CPK nurodoma, jog nereikia įrodinėti: fakto, kurį teismas laiko visuotinai žinomu (CPK 228 str. 1 d.), faktų pripažinimo (CPK 229 str.), preziumuojamų faktų (CPK 234 str.); tuo tarpu Latvijos CPK 96 str. nurodyti tokie pagrindai atleisti šalį nuo įrodinėjimo: visuotinai žinomas faktas (CPK 96 str. 1 d.), prejudiciniai faktai (CPK 96 str. 2,3 d.), preziumuojami faktai (CPK 96 str. 4 d.), faktai, kurių kita šalis CPK nustatyta tvarka neginčijo (CPK 96 str. 5 d.). Pastebėtina, kad ELI/UNIDROIT Europos civilinio proceso 88 taisyklės 1 d. numato, kad yra atvejų, kuriems nereikia teigiamų įrodymų, todėl šalis neturi įrodinėti: pripažintų faktų, neginčijamų faktų bei faktų, kuriuos teismas žino, prezumpcijų bei tais atvejais, kai šalis turi įrodymus apie reikšmingą faktą ir ši šalis be pagrindo jų nepateikia, teismas gali laikyti tą reikšmingą faktą įrodytu. Taigi, šios ELI/UNIDROIT taisyklės išskiria penkias specialiąsias įrodinėjimo naštos taisykles.

Siekiant atskleisti įrodinėjimo naštos paskirstymo specialiųjų taisyklių pagrindinius aspektus Lietuvos civiliniame procese, remiantis teisine literatūra bei teismine praktika, toliau darbe bus aptariamos Lietuvos CPK įvardytos aplinkybės, kurių įrodinėti nereikia.

Naujausiame Civilinio proceso teisės vadovėlyje nurodoma, kad visiems žinomomis aplinkybėmis yra pripažįstami tie faktai, kuriuos žino: 1. visi žmonės iš savo gyvenimo patirties, t.y. bet kuris protingas, vidutinio išprusimo žmogus (pvz., istoriniai įvykiai, mokslo atradimai ir pan.); 2. tam tikri asmenys tam tikroje teritorijoje ir tam tikru laiku (pvz., avarija, stichinė nelaimė ir pan.) (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 387). Vis tik pastebėtina, kad nors tam tikra aplinkybė ir atitinka įvardytus bruožus, tačiau jos pripažinimą visiems žinoma turi konstatuoti teismas - tik tuomet jos laikomos įrodytomis. Šių aplinkybių įrodinėjimo našta nepereina nei vienai ginčo šaliai. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad kilus ginčui dėl aplinkybių pripažinimo visiems žinomomis, teismas gali pasiūlyti šaliai pateikti įrodymų, patvirtinančių, kad aplinkybės yra visiems žinomos. Pastebėtina, jog LAT praktikoje nurodyti tapatūs teisinėje literatūroje įvardyti visuotinai žinomais pripažįstamų faktų bruožai. Pvz., LAT nagrinėjo bylą dėl ieškovės reikalavimo atsakovėms neatlygintinai perduoti ieškovei domeno ketbilietas.lt vardo registraciją ir kaip vieną iš argumentų nurodė tai, kad teismai jokiais įrodymais neparėmė savo išvados, jog žodis „bilietas“ junginyje su „KET“ yra plačiai paplitęs Kelių eismo taisyklių mokymo ir žinių patikrinimo testams, mokomajai šių taisyklių medžiagai apibūdinti ir nedviprasmiškai taip suprantamas. Tačiau LAT su šiais ieškovės argumentais nesutiko bei konstatavo, jog iš pirmosios instancijos teismo sprendimo matyti, kad teismas analizavo teisinį reguliavimą ir padarė išvadą, kad žymuo „KET“ yra visuotinai žinomas termino „kelių eismo taisyklės“ trumpinys, todėl žodis „bilietas“ junginyje su žymeniu „KET“ yra plačiai paplitęs Kelių eismo taisyklių mokymo ir žinių patikrinimo testams, mokomajai šių taisyklių medžiagai apibūdinti ir nedviprasmiškai taip suprantamas. LAT vertino, jog bet kuris protingas vidutinio išprusimo žmogus Lietuvoje žino, kad žodis „bilietas“ junginyje su „KET“ reiškia Kelių eismo taisyklių mokymo ir žinių patikrinimo testus, mokomąją medžiagą. Be to, ieškovė kasaciniu skundu neteikė argumentų, pagrindžiančių, kad nagrinėjamu atveju nebuvo pagrindo šią aplinkybę pripažinti visiems žinoma ar kad tokią aplinkybę pripažindamas visiems žinoma teismas pažeidė įrodinėjimo taisykles (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje).

Kita specialioji taisyklė yra susijusi su preziumuojamais faktais nurodytais tiek Lietuvos, tiek tarptautiniuose teisės aktuose, pvz., CK 2.31 str. fizinis asmuo gali būti teismo tvarka paskelbiamas mirusiu, jeigu jo gyvenamojoje vietoje trejus metus nėra duomenų apie jo buvimo vietą, o jeigu jis dingo be žinios tokiomis aplinkybėmis, kurios sudarė mirties grėsmę arba duoda pagrindą spėti jį žuvus dėl nelaimingo atsitikimo, – jeigu apie asmenį nėra duomenų šešis mėnesius, t.y. mirties prezumpcija; CK 3.140 str. jei vaiką pagimdė motina, kuri yra susituokusi, nors vaikas pradėtas iki santuokos, kaip vaiko tėvas

gimimo įrašė įrašomas vaiko motinos sutuoktinis, t.y. tėvystės prezumpcija, kurią taikant nereikia įrodyti, jog pvz vaiko išlaikymo bylose atsakovas yra tėvas, tačiau atsakovas siekdamas ginčyti ieškinį turi įrodyti, kad jis nėra tėvas; CK 6.248 str. 1 d. skolininko kaltė preziumuojama, išskyrus įstatymų numatytus atvejus, t.y. žalą padariusio asmens kaltės prezumpcija, kurią taikant ieškovas neprivalo įrodyti atsakovo kaltės, o atsakovas privalo įrodyti, jog žala atsirado ne dėl jo kaltės. Teisinėje literatūroje yra nurodomi tokie teisinės prezumpcijos sąvokų apibrėžimai:

1. Teisine prezumpcija laikoma įstatyme nurodyta tam tikrų faktų, aplinkybių egzistavimo, jų tikrumo prielaida, esant tam tikrų faktų, t.y. laikomi egzistuojančiais tokie faktai, kuriuos ilgainiui patvirtina gyvenimo praktika (Laužikas *et al.*, 2003, p. 434).

2. Teisine prezumpcijas galima apibūdinti kaip sunormintas sveiko proto taisyklės, nes jos preziumuoja tokius faktus, kuriuos ilgainiui patvirtina gyvenimo praktika (Driukas, Valančius, 2006, p. 601).

3. Teisinė prezumpcija reiškia ne ką kitą kaip įrodinėjimo naštos perkėlimą kitai šaliai (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 390).

Pastebėtina, jog įrodinėjimo naštos paskirstymo kontekste, remiantis teisine literatūra, galima išskirti tokį pagrindinį prezumpcijų bruožą – prezumpcijas gali paneigti kita šalis, t.y. įrodinėjimo našta perkeliama kitai šaliai, o kitais atvejais įrodinėjimo našta niekam neperkeliama. Tai reiškia, kad šalis atleidžiama nuo pareigos įrodinėti preziumuojamus faktus, jeigu šie nepaneigti priešingos šalies įrodymais, tačiau ši taisyklė turi išimtį, kadangi pagal teisinius padarinius prezumpcijos yra skirstomos į nuginčijamas ir nenuginčijamas. Kaip teigiama teisinėje literatūroje, būtent nenuginčijamų prezumpcijų objektyviai neįmanoma nuginčyti, nes tokios prezumpcijos yra sukurtos spręsti ypatingas situacijas be kurių būtų atsiduriama aklavietėje (Driukas, Valančius, 2006, p. 603, 604). Kaip pavyzdį nenuginčijamos prezumpcijos galima pateikti CK 2.2 str. 3 d., kurioje nurodyta, jog jeigu negalima nustatyti, ar vaikas gimė gyvas, ar negyvas, preziumuojama, kad jis gimė gyvas, tuo tarpu nuginčijamos prezumpcijos pavyzdys gali būti CK 4. 23 str. 2 d., kurioje nurodyta, jog daikto valdymas laikomas teisėtu, kol neįrodyta priešingai. Ši nuginčijama prezumpcija teisminėje praktikoje aiškinama taip, jog reiškiant vindikacinius reikalavimus (reiškiamas asmeniui, su kuriuo savininko nesiejo ir nesieja prievoliniai santykiai, susiję su reikalaujamu grąžinti turtu), vadovaujamosi prezumpcija, kad asmuo, valdantis turtą, yra teisėtas valdytojas, o ieškovas privalo paneigti šią prezumpciją, įrodydamas savo nuosavybės teisę, t.y. ieškovas privalo įrodyti, jog jis turėjo nuosavybės (valdymo) teisę į daiktą iki jį neteisėtai užvaldant atsakovui, iš kurio reikalaujama grąžinti daiktą, ir turi ieškinio pareiškimo momentu; daikto valdymo teisę prarado be savo valios;

daiktą valdo atsakovas; daiktą atsakovas valdo neteisėtai; daiktas yra natūra; bylos šalių nesiejo ir nesieja prievoliniai santykiai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje).

Pagal specialiąsias įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykles taip pat nereikia įrodinėti prejudicinių faktų, t.y. tų faktų, kurie nurodyti įsiteisėjusiame teismo sprendime ar nuosprendyje. Pažymėtina, kad ši taisyklė gali būti taikoma tik asmenims dalyvavusiems nagrinėjant ankstesnę bylą, tačiau tai nereiškia, kad jie turėjo būti toje pačioje procesinėje padėtyje. Svarbi yra ne procesinė padėtis, o faktas, kad jie dalyvavo procese (Driukas *et al.*, 2005, p. 21). Vis tik ši taisyklė turi išlygą, kadangi tam tikrais atvejais ankstesnis įsiteisėjęs teismo sprendimas gali sukelti teises pasekmes ir joje nedalyvavusiems asmenims, tačiau, kaip teigiama teisinėje literatūroje, tai yra galima tik bylose dėl pripažinimo, pvz. bylose dėl fizinio asmens pripažinimo mirusiu ar nežinia kur esančiu (Driukas, Valančius, 2006, p. 594). Pastebėtina, jog ši specialioji įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė išsiskiria tuo, kad įsiteisėjęs teismo sprendimas įgyja ir nenuginčijamumo savybę, todėl šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys nebegali kitose bylose ginčyti įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatytų faktų (Laužikas *et al.*, 2003, p. 451). LAT taip pat yra pasisakęs dėl prejudicinių faktų kaip specialiosios įrodinėjimo naštos taisyklės taikymo bei aiškinimo: 1. prejudiciniais faktais laikytinos kitoje byloje įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatytos aplinkybės; 2. prejudicinių faktų galią tokios aplinkybės turi tik tuo atveju, kai abiejose bylose bet kokių procesiniu statusu dalyvauja tie patys asmenys, išskyrus atvejus, kai teismo sprendimas sukelia teisinius padarinius ir nedalyvavusiems byloje asmenims; 3. pirmesnėje civilinėje byloje nustatyti faktai pripažintini prejudiciniais tik tada, kai jie toje byloje buvo įrodinėjimo dalykas ar bent jo dalis, svarbu, kad įrodinėjamas faktas būtų reikšmingas abiejose bylose (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje). Naujausiame Civilinio proceso teisės vadovėlyje, be aukščiau įvardytų prejudicinių faktų, nurodoma ir tai, kad:

1. Prejudiciniais faktais laikomi baudžiamojoje ar administracinėje nusižengimo byloje įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu ar nutarimu nustatyti faktai, susiję su asmens nusikalstamos veikos ar administracinio nusižengimo padariniais (t.y. konstatuoti nusikalstami veiksmai bei jų civilinės teisinės pasekmės, asmuo dėl kurio priimtas nuosprendis), tuo tarpu teismo nuosprendžiai, kuriais nustatyti faktai civilinio ginčo teisiniame santykiyje nėra prejudiciniai, jie vertintini kaip rašytiniai įrodymai pagal bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles (pvz. ikiteisminio tyrimo pareigūnų priimti sprendimai, tyrimo išvados ir pan).

2. Aplinkybes, nustatytas įsiteisėjusiu tarpiniu sprendimu grupės ieškinio byloje, teismui nagrinėjant grupės narių individualaus pobūdžio turtinius reikalavimus toje pačioje grupės ieškinio byloje taip pat galima laikyti prejudiciniais faktais, tačiau tik sąlyginai, kadangi jų poveikis yra tik toje pačioje grupės ieškinio byloje. Aptariamasis atvejis apima tik tas situacijas, kai grupės ieškinio byloje nagrinėjami individualūs grupės narių reikalavimai. Tokiu atveju neturi būti įrodinėjamos aplinkybės, kurios jau yra nurodytos tarpiniu sprendimu (Nekrošius *et al.*, 2020, p. 388, 389).

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau EŽTT) taip pat yra pasisakęs dėl prejudicinių faktų svarbos. EŽTT aiškindamas *res judicata* (teismo išspręstos bylos) principo reikšmę teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, kurią reglamentuoja Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, aspektu, yra nurodęs, jog vienas esminių teisės viršenybės principo elementų – teisinio tikrumo principas, kuris suponuoja pagarbą *res judicata* principui. Laikantis šio principo, teismui galutinai išsprendus ginčą, teismo sprendimas neturėtų būti kvestionuojamas, taip užtikrinant santykių stabilumą (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. birželio 9 d. sprendimas). Be to, EŽTT nurodė ir tai, jog situacija, kai faktai, jau nustatyti galutiniu sprendimu vienoje byloje, teismo yra nepaisomi kitoje byloje tarp privačių asmenų, gali kelti teisinio tikrumo principo pažeidimo riziką (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gegužės 31 d. sprendimas).

Nagrinėjant teisės doktriną šiuo klausimu, pastebėta, jog buvo keliama problema dėl CPK 182 str. 2 p. formulotės, kadangi joje nenurodyta kurioje teismo sprendimo dalyje turėtų būti nurodyta aplinkybė kurios įrodinėti nereikia (Driukas, Valančius, 2006, p. 596). Kaip teigiama, dėl rezoliucinėje teismo sprendimo dalyje nurodytų faktų abejonių nekyla, tačiau dažnai šalys remiasi ir motyvuojamoje teismo sprendimo dalyje nurodytomis aplinkybėmis. Dėl ko buvo keltas klausimas ar jas galima priskirti prie aplinkybių, kurių įrodinėti nereikia. Pastebėtina, kad LAT išaiškino, jog CPK 182 str. 2 p. įtvirtindamas prejudicinių faktų buvimo galimybę, tiesiogiai nenurodo, kurioje teismo sprendimo dalyje turi būti dėl jų pasisakyta, ši teisės norma nenumato ir neduoda pagrindo išvadai, jog prejudicinę reikšmę turintys faktai, nustatyti kitoje byloje, turi būti užfiksuoti tik sprendimo rezoliucinėje, o ne motyvuojamojoje dalyje. Atsižvelgiant į bendrosios civilinės teisės bei civilinio proceso teisės teorijos pagrindu LAT formuojamą ieškinio sampratą, jų reikalavimų formulavimo bei teismo sprendimo turinio reikalavimų praktiką, darytina išvada, jog bylai reikšmingi faktai, išskyrus ypatingosios teisenos bylose, yra ir turi būti išdėstomi ne sprendimo rezoliucinėje, o būtent motyvuojamojoje dalyje. Dėl to nukreipimas į kito teismo sprendimo motyvuojamąją dalį, nustatant bylai reikšmingas faktines aplinkybes (prejudicinių faktų atveju) yra galimas ir kaip tik atitinka CPK 182 str.

2 p. reikalavimus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje). Pastebėtina, jog tokios pozicijos teismai laikosi iki šiol (Šiaulių apylinkės teismo 2017 m. sausio 23 d. sprendimas civilinėje byloje). Tad šiai dienai, į anksčiau iškeltą klausimą, autorės nuomone, atsakymą galima pateikti, kadangi prejudiciniais faktais gali ir turi būti laikomi ne tik faktai nurodyti rezoliucinėje teismo sprendimo dalyje, bet ir motyvuojamoje dalyje, juolab, kad būtent joje išsamiai ir yra išdėstomos teismo nustatytos bylos aplinkybės, pateikiamas įrodymų vertinimas, argumentai dėl kurių teismas atmetė kuriuos nors įrodymus, įstatymai ir kiti teisės aktai, kuriais teismas vadovavosi, bei kiti teisiniai argumentai. Be to, ir teismų praktikoje pripažįstama, kad gali būti skundžiamas tiek visas procesinis sprendimas, tiek jo motyvuojamoji dalis, nes teisinę reikšmę turi ne tik teismo sprendimo rezoliucinė dalis, bet ir konkrečių faktų ir teisinių santykių, kurie vertintini kaip prejudiciniai, turintys teismo galutinai išspręsto klausimo galią, nustatymas (Procesinis teismo sprendimas..., 2018).

Paskutinės aptartinos specialiosios įrodinėjimo naštos taisyklės yra faktų pripažinimas. Šiuo atveju pripažinimo objektas yra faktinės arba teisinės aplinkybės, patvirtinančios priešingos šalies teiginius, t.y. naudingos priešingai šaliai. Pastebėtina, jog faktų pripažinimu negali būti laikoma nereagavimas į ieškinį ar neatvykimas į teismo posėdį, tačiau tai, kad atsakovas surašytame atsiliepime tam tikrų ieškinyje nurodytų faktų neginčija, gali būti kvalifikuojama kaip netiesioginis tų faktų pripažinimas. Atkreiptinas dėmesys, jog šaliai pripažinus faktus, kuriais remiasi kita šalis, teismas gali atleisti ją nuo tolimesnio įrodinėjimo, tačiau jis automatiškai neatleidžia kitos šalies nuo pareigos įrodinėti, kadangi teismui reikia įsitikinti, jog tam tikro fakto pripažinimas yra savanoriškas (Laužikas *et al.*, 2003, p. 445). Tad vien pats fakto pripažinimas nereiškia, kad šaliai nereikės įrodinėti aplinkybių, kurios yra grindžiamos pripažintais faktais, nes bylą nagrinėjantis teismas dar privalės įsitikinti nurodytų kliūčių nebuvimu. Kitas svarbus aspektas nurodomas teisės doktrinoje susijęs su faktų pripažinimu yra tas, jog pripažinus faktą, pripažinimą, galima paneigti tik įrodžius suklydimą, apgaulę, prievartą, grasinimą ar smurtą. Tad teismas privalo tikrinti ir įsitikinti, kad šalies pripažintas faktas atitinka aplinkybes ir kad nėra pareikštas dėl aukščiau nurodytų priežasčių. Faktų pripažinimo aspektu yra svarbu ir tai, kad teisinėje literatūroje jie yra skirstomi į teisminius ir neteisminius pripažinimus. Teisminis pripažinimas – kai žodžiu ar raštu pripažįstamas tam tikras faktas teisme, tuo tarpu neteisminis pripažinimas – kai ne civilinio proceso metu pripažįstami faktai, pvz. laiškuose, garso įrašuose. Skirtumas tarp šių faktų pripažinimų yra tas, jog neteisminį faktų pripažinimą reikia įrodinėti pagal bendrąsias įrodinėjimo taisykles.

Apibendrinant aukščiau išdėstytas įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykles galima teigti, jog jų pagalba civilinis procesas yra aiškesnis, kadangi šalims dar prieš prasidedant procesui yra aišku ką jos turės įrodinėti, o teismui šios taisyklės nurodo kaip reikia išspręsti bylą, jei sprendimo priėmimui svarbi aplinkybė teisiminio nagrinėjimo metu negali būti nustatyta ir lieka nežinoma (Driukas, Valančius, 2006, p. 589). Esant aplinkybėms, kurių CPK įtvirtinta tvarka nereikia įrodinėti, turi būti vadovaujamasi būtent specialiosiomis įrodinėjimo taisyklėmis, atleidžiančiomis šalis nuo šios naštos.

3.3. Materialiosios teisės reikšmė įrodinėjimo naštos paskirstymo institute

Materialioji teisė kai kuriais atvejais gali nurodyti ir kitokią įrodinėjimo tvarką nei anksčiau aptartos įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklės. Materialinės teisės normos dažnai palengvina įrodinėjimo našta, be to ir suteikia aiškumo tiek ginčo šalims, tiek ir teismui tam tikrose specifinėse bylose. Įrodinėjimo našta paskirstančios materialiosios teisės normos dažniausiai yra imperatyvios, todėl šalys šio įrodinėjimo naštos paskirstymo negali keisti (Laužikas *et al.*, 2003, p. 431).

Pritartinta Ž. Terebeizos nuomonei, kad įrodinėjimo naštos paskirstymas negali priklausyti nuo šalies valios ar kitų subjektyvių kriterijų, ji turi turėti objektyvų pagrindą, o juridinio fakto rūšis ir ieškinio rūšis, atsižvelgiant į proceso tikslą, gali būti laikomos objektyviais įrodinėjimo naštos paskirstymo kriterijais (Terebeiza, 2009). Pastebėtina, kad ieškiniai yra klasifikuojami pagal ieškinio tikslą (procesinė ieškinių klasifikacija), pagal gynimo objektą (materialinė ieškinių klasifikacija) bei pagal ginamąjį interesą (Vėbraitė, 2006, p. 167). Aptariamam įrodinėjimo naštos paskirstymo aspektu galima teigti, kad svarbiausia yra materialinė ieškinių klasifikacija, kuria remiantis ieškiniai gali būti skirstomi į ieškinius kylančius iš darbo teisinių santykių, šeimos, deliktinių teisinių santykių, sutartinių, draudimo ir pan. Ši klasifikacija yra svarbi norint nustatyti materialiąją teisės normą, kuri turi būti pritaikyta, vykdant ieškinyje nurodytus reikalavimus (Vėbraitė, 2006, p. 169). Taigi, teismui nustačius ieškinio rūšį, galima identifikuoti ir materialinės teisės normas reikalingas kilusiam ginčui išspręsti. Pastebėtina, kad kiekvienoje civilinėje byloje teismui yra svarbu nustatyti ką reikės įrodyti, t.y. nustatyti įrodinėjimo dalyką, o tai įmanoma padaryti tik tinkamai taikant materialiąsias teisės normas ir nustačius tarp šalių susiklosčiusių materialiuju teisinių santykių pobūdį. Tik nustačius šiuos aspektus teismas gali tinkamai paskirstyti ir įrodinėjimo našta, kadangi, kaip aukščiau minėta, dažnu atveju jos paskirstymą gali nulemti būtent materialiosios teisės normos, kuriose yra nurodyta kas ką turi įrodinėti. LAT praktikoje konstatuota, jog kai materialiosios teisės normos nustato

kitokią įrodinėjimo naštos paskirstymo tvarką negu CPK normos, reikia vadovautis materialiosios teisės normomis nustatyta bei teismų praktikos suformuota įrodinėjimo tvarka (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 31 d. nutartis civilinėje byloje). Tokia pat pozicija įtvirtinta ir ELI/UNIDROIT Europos civilinio proceso taisyklių paaiškinime, kuriame nurodyta, jog materialinė teisė nustato faktus, kuriais grindžiamos atitinkamos teisės ir gynyba, todėl materialioji teisė turi nustatyti kriterijus, taikomus nustatant įrodinėjimo naštos paskirstymą tarp proceso šalių. Situacijos, kai įrodinėjimo pareiga gali būti pakeista, pirmiausia yra materialiosios teisės klausimai (ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, 2020, p. 94).

Kaip aukščiau minėta materialinės teisės normos (tiek nacionalinės, tiek tarptautinės), siekiant aiškiau nurodyti ką konkrečioje byloje turi įrodyti abi šalys, gali nustatyti ir kuri šalis kokias aplinkybes turi įrodyti. Kaip pavyzdžius galima pateikti CK 6.333 str. 2 d. kai pardavėjas garantuoja daiktų kokybę, jis atsako už daiktų trūkumus, jeigu neįrodo, kad šie atsirado po daiktų perdavimo pirkėjui dėl to, kad pirkėjas pažeidė daikto naudojimo ar saugojimo taisykles, arba dėl trečiųjų asmenų kaltės ar nenugalimos jėgos; LR Draudimo įstatymo 98 str. 7 d., kurioje nurodyta, kad draudikas privalo įrodyti aplinkybes, atleidžiančias jį nuo draudimo išmokos mokėjimo ar suteikiančias teisę sumažinti draudimo išmoką (Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas, 2003); LR CK 6.75 str. jeigu skolininkas ginčija savo pareigą mokėti netesybas motyvuodamas tuo, kad prievolę įvykdė, tai jis privalo įrodyti, kad ją įvykdė tinkamai; LR Kelių transporto kodekso 42 str. 1 d. nurodyta, kad vežėjas atsako už žalą, padarytą keleivio sveikatai ar gyvybei, vežimo metu, jeigu nėra įrodymų, kad žala atsirado dėl paties keleivio kaltės, taigi vežėjas siekdamas išvengti civilinės atsakomybės turėtų įrodinėti, kad žalą keleivis patyrė dėl savo kaltės (Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas, 1996); Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencijos 17 str. 2 d. numatyta, kad vežėjas neatsako už krovinio praradimą, jo sugadinimą ar pavėlavimą pristatyti, jei tai įvyko ne dėl vežėjo, o dėl kroviniu disponuojančio asmens kaltės, kaip jo nurodymų pasekmė, dėl krovinio defektų ar aplinkybių, kurių pasekmių vežėjas negalėjo išvengti, o 4 d. nurodytos aplinkybės kai vežėjas atleidžiamas nuo atsakomybės tuo atveju, kai kroviny s prarandamas ar sugadinamas dėl ypatingos rizikos, todėl siekiant išvengti civilinės atsakomybės vežėjas ir turėtų įrodinėti šias aplinkybes (Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija, 1956), Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 3 str. yra numatyta, jog teismuose ar kitose kompetentingose institucijose nagrinėjant fizinių asmenų skundus ir pareiškimus, taip pat asmenų ginčus dėl diskriminacijos lyties pagrindu, preziumuojama, kad tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos faktas buvo ir skundžiamas asmuo turi

įrodyti, kad lygių teisių principas nebuvo pažeistas (Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, 2016) ir kt. Ypatingai įrodinėjimo naštos paskirstymo ypatumu išsiskiria darbo bylos, kuriose įrodinėjimo našta dažniausiai yra perkeliama darbdaviui, pvz. darbuotojui ginčijant jo atleidimą iš darbo, ne darbuotojui tenka pareiga įrodinėti, kad nebuvo pagrindo atleisti jį iš darbo, o darbdaviui, kuris priėmė sprendimą atleisti darbuotoją iš darbo, tenka pareiga įrodinėti, kad egzistavo įstatymo nustatytas pagrindas nutraukti darbo teisinius santykius (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloj). Taip pat paminėtinos ir darbo bylos dėl diskriminacijos, kuriose įprastai įrodinėjimo našta taip pat tenka darbdaviui, išskyrus netiesioginės diskriminacijos atvejus kuomet būtent ta šalis, kuri teikia skundą turi įrodyti, jog patyrė netiesioginę diskriminaciją. Pastebėtina, kad įrodinėjimo naštos perkėlimas darbdaviui padeda nuo diskriminacijos nukentėjusiems asmenims apginti savo teises, kadangi ne retai diskriminaciją gali būti sunku įrodyti ją patyrusiai šaliai, be kita ko toks įrodinėjimo naštos paskirstymas gali būti laikoma ir prevencinė priemonė kovojant su diskriminacija.

Taigi, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, skirtinguose teisės aktuose galima rasti teisės normas nurodančias ką kiekviena šalis turi įrodyti. Šiuo aspektu reikia pažymėti, kad teisinė ginčo šalių santykių kvalifikacija, teisės normų aiškinimas ir taikymas šiems santykiams yra bylą nagrinėjančio teismo prerogatyva, todėl būtent bylą nagrinėjantis teismas turi nuspręsti koks įstatymas turi būti taikomas. Pažymėtina, kad teisinės kvalifikacijos tikslas – nustatyti, kokie teisiniai santykiai sieja ginčo šalis, ir, atitinkamai pritaikius šiuos santykius reglamentuojančias teisės normas, išspręsti ginčą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 4 d. nutartis civilinėje byloje). Tad tai įrodo, kad nagrinėjamos civilinėse bylose teismams labai svarbu teisingai nustatyti materialiosios teisės normas taikytinas ginčui išspręsti, kadangi jose dažnai yra reglamentuojamas ir įrodinėjimo naštos paskirstymas.

3.4. Įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių taikymo problematika teismų praktikoje

2006 m. išleistame Civilinio proceso: teorija ir praktika vadovėlyje buvo teigiama, kad teismų praktikos analizė rodo, kad įrodinėjimo našta ne visada paskirstoma teisingai (Driukas, Valančius, 2006, p. 591). Praėjus daugiau nei 15 metų bei atlikus paskutinių 3 metų teismų praktikos analizę įrodinėjimo naštos paskirstymo aspektu, galima pagrįstai teigti, jog problematika dėl įrodinėjimo naštos paskirstymo vis dar yra išlikusi.

Atliekant teisminės praktikos analizę pastebėta, kad teismai ne retai priima neteisingus sprendimus jau šalies pateikto ieškinio vertinimo stadijoje, t. y. pasitaiko atvejų

kuomet teismai nepagrįstai taiko ieškinio trūkumų šalinimo institutą numatytą CK 115 str. bei 138 str. ar gražina ieškinį jį pateikusiam asmeniui dėl to, jog nepateikti tam tikri įrodymai ieškinyje. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas nagrinėjo bylą kai pirmosios instancijos teismas taikė ieškinio trūkumų šalinimo institutą, o ieškovei patikslinus ieškinį pagal pirminį teismo reikalavimą, vis tiek pirmosios instancijos teismas konstatavo, kad ieškovė nepateikė įrodymų apie faktiškai atsakovui išmokėtą atlyginimą, apie ieškovės sumokėtas įmokas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos; nepaaiškino, kokių pagrindu atsakovas gavo 320 Eur, ką reiškia orderyje nurodyta data ir skaičius „7“, kur šis orderis buvo pateiktas kaip įrodymas, kad tai yra darbo užmokestis, o ne koks nors kitas mokėjimas; nepateikė įrodymų, patvirtinančių aplinkybę, kad už pinigų išmokėjimą įmonėje yra atsakingas direktorius, dėl ko ieškinį laikė nepaduotu ir gražino jį ieškovei. Tuo tarpu Vilniaus apygardos teismas konstatavo, jog teismas, nustatęs, jog prie ieškinio nepridėti visi įrodymai, patvirtinantys ieškinio pagrįstumą, negali iš ieškovo reikalauti tų ieškinio įrodymų, kurie būtų pakankami ieškiniui patenkinti, todėl šio teismo vertinimu, pateikti pirminiai būtini įrodymai, o papildomų įrodymų rinkimas gali būti atliekamas pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijoje (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje byloje pirmosios instancijos teismas ieškovei nustatė įpareigojimą pateikti paprastojo neprotestuotino vekselio originalą, tuo tarpu Vilniaus miesto apygardos teismas pažymėjo, kad galiojantis teisinis reglamentavimas nenustato ieškovui pareigos bylose dėl skolos priteisimo pateikti teismui skolos dokumentų originalus, juolab civilinės bylos iškėlimo stadijoje, todėl nurodyti skundžiamos nutarties motyvai laikytini nepagrįstais ir neatitinkančiais teismų praktikos. Be to, įvertinus pareikšto ieškinio turinį, matyti, kad ieškovė reikalavimą atsakovėms dėl skolos priteisimo kildina netgi ne iš paprastojo neprotestuotino vekselio, bet iš šalių sudaryto susitarimo dėl skolos gražinimo, todėl esant nurodytoms aplinkybėms, pirmosios instancijos teismo reikalavimas pateikti originalą dokumento, kuris tiesiogiai nėra susijęs su pareikštu reikalavimu, laikytinas pertekliniu ir nepagrįstu (Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje).

Tokia teismų praktika vertintina kaip ydinga, kadangi, remiantis ankstesniame skyriuje nurodyta teisės doktrina bei CPK principais (rungtyniškumo, dispozityvumo, lygiateisiškumo, operatyvumo, ekonomiškumo), manytina, kad toks pagrindas nepriimti ieškinio nėra teisingas, kadangi tik atliekant įrodymų tyrimą bei jų vertinimą nustatomas ieškinio pagrįstumas, o jo įrodymas ir yra šaliai tenkanti našta. Taip pat tokiu būdu teismas gali nors ir netiesiogiai, bet padėti atsakovui suformuluoti savo gynybos poziciją, nes teismas jau bus nurodęs įrodymus kuriuos turi pateikti ieškovas. Be to, ir Lietuvos

apeliacinis teismas šiuo klausimu yra nurodęs, kad vien įrodymų, patvirtinančių ieškinyje nurodytas aplinkybes nepateikimas ar jų nepakankamumas, negali būti pagrindas nepriimti ieškinio (Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje). Taip pat šio teismo praktikoje pažymėta ir tai, kad teismas, nustatęs, kad prie ieškinio nepridėti visi įrodymai, patvirtinantys ieškinio pagrįstumą, negali iš ieškovo reikalauti tų ieškinio įrodymų, kurie būtų pakankami ieškiniui patenkinti, nes ieškinio priėmimo stadijoje reikalavimo pagrįstumas nesvarstomas, o nepagrįstas ieškinys gali būti atmestas išnagrinėjus bylą iš esmės. Priešingu atveju ne tik pasunkėtų civilinis procesas ir užsitęstų civilinės bylos išskėlimas, bet ir būtų neproporcingai apribota asmens teisė kreiptis į teismą, kadangi ieškovas būtų verčiamas teismui pateikti tokius ieškinio įrodymus, kurių galbūt iš viso nėra (Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. liepos 11 d. nutartis, priimta civilinėje byloje). Šiame kontekste verta paminėti ir LAT praktiką, kurioje konstatuota, kad įrodinėjimo pareiga nėra beribė – asmuo negali būti įpareigotas įrodyti tokias faktines aplinkybes, kurių jis objektyviai negali įrodyti arba kurių įrodinėjimas yra maksimaliai apsunkintas, be to, asmeniui negali būti priskirta neproporcingai didelės apimties įrodinėjimo našta. Priešingas aiškinimas suponuoatų asmens teisės į teisingą teismą paneigimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje).

Bendrosios įrodinėjimo naštos paskirstymo aspektu verta aptarti ir LAT 2018 m. nagrinėtą kasacinį skundą dėl 113 377,72 Eur žalos atlyginimo, kurią ieškovės teigimu ji patyrė, kai atsakovas laikotarpiu nuo 2007 metų iki 2012 metų neteisėtai naudojosi jam patikėta informacija, sudarančia ieškovės komercinę paslaptį, ir taip savo neteisėtais veiksmais padarė ieškovei žalą: atsakovas tarpininkavo, ieškovei sudarant sandorius su tiekėjais, ieškovė jo iniciatyva sudarė sandorius didesnėmis, negu buvo įprasta, kainomis, o atsakovas gavo iš tiekėjų atitinkamą atlygį (ieškovės sumokėtų kainų dalį) už tokio tarpininkavimo rezultatus. Pažymėtina, kad šioje byloje tiek Vilniaus rajono apylinkės teismas, tiek ir Vilniaus apygardos teismas ieškovės ieškinio netenkino teikdami, kad ji neįrodė materialinės atsakomybės taikymo sąlygų. Tuo tarpu LAT išnagrinėjęs kasacinį skundą konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas neužtikrino tinkamo įrodinėjimo proceso:

1. nepatiksline ieškovės pareigos įrodinėti ir nepasiūlė jai pateikti papildomų faktinių įrodymų aplinkybėms, sudarančioms faktinį ieškinio pagrindą, pagrįsti;

2. netinkamai paskirstė aplinkybių, susijusių su komercinio tarpininkavimo veiklos vykdymu, įrodinėjimo našta (šias aplinkybes turėjo įrodinėti atsakovas, kadangi pateiktos ikiteisminio tyrimo išvados neatleidžia atsakovo nuo šios pareigos);

3. netinkamai paskirstė aplinkybių, susijusių su atliktais mokėjimais, įrodinėjimo našta (šios aplinkybės sudaro atsakovo atsikirtimų pagrindą, o reikalavimas, kad ieškovė pagrįstų atsakovo gautų lėšų kilmę, pagrindus, kuriais buvo vykdomi atitinkami mokėjimai, reiškia iš esmės reikalavimą įrodyti tokias faktines aplinkybes, kurių ieškovė objektyviai negali įrodyti);

4. ieškovei taikė pernelyg aukštą įrodinėjimo standartą (nepagrįstas reikalavimas pateikti įrodymus, pagrindžiančius kainų kuriomis ieškovė įsigijo prekes, ir rinkos kainų skirtumus, kadangi prekių kainoms būdingas dinamiškumas, jos priklauso nuo pačių įvairiausių veiksnių, pvz., įsigyjamų prekių asortimento, kiekio, pirkėjo derybinės galios ir gebėjimų, pirkėjo ir pardavėjo tarpusavio santykių praktikos ir kt.) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje).

Pastebėtina, kad po šios nutarties priėmimo, pirmosios apylinkės teismas iš naujo išnagrinėjęs bylą remdamasis aukščiau nurodytu LAT sprendimu, priėmė sprendimą, kuris kardinaliai skyrėsi nuo pirmojo – ieškovei priteista jos reikalaujama suma (Vilniaus regiono apylinkės teismo 2019 m. birželio 21 d. sprendimas civilinėje byloje). Tiesa, šį sprendimą atsakovas skundė apeliacinės instancijos teismui, tačiau apeliacinis skundas buvo atmestas, po to dar buvo bandoma kreiptis į LAT, tačiau LAT atsisakė priimti nagrinėti kasacinį skundą, nes kasacinio skundo argumentai nepatvirtino CPK 346 str. 2 d. nustatytų kriterijų kasacijai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 22 d. nutartis teisminiame procese).

Taigi, aptarta situacija patvirtina tiek teisinėje literatūroje, tiek ir teisminėje praktikoje nurodytą įrodinėjimo naštos padalijimo svarbą, kadangi teismui liekant pasyviai, netinkamai paskirsčius ar visai nepaskirsčius įrodinėjimo naštos, akivaizdu, kad ir teisingumas byloje dažnu atveju negali būti įgyvendinamas. Dėl šios priežasties, galima pagrįstai pritarti tam, kad, jeigu tik egzistuoja procesinis poreikis, teismai turi patikslinti arba paskirstyti šalių našta įrodinėti. Tokiu būdu būtų išvengiama kreipimosi į aukštesnių instancijų teismus, bylos būtų išsprendžiamos operatyviau, ekonomiškiau bei šalims patiriant ne tiek daug neigiamų emocijų bylinėjantis kelių instancijų teismuose.

Analizuojant teismų praktiką, pastebėta, kad apeliacinės ir pirmosios instancijos teismai ne visada teisingai aiškina ir taiko teisės normas, reglamentuojančias teismo pareigą aiškinti užsienio teisę *ex officio*. LAT vienoje iš naujausių savo nutarčių nagrinėjo bylą dėl teismo pareigos savo iniciatyva nustatyti draudimo teisiniams santykiams taikytiną užsienio teisę įvykus eismo įvykiui Norvegijoje, kurio metu buvo nepataisomai sugadintos krovinį gabenusios ieškovės transporto priemonės – vilkikas, puspriekabė bei visiškai prarastas gabentas krovinys. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai, vadovaudamiesi

Lietuvos teisės aktų normomis, ieškinį atmetė konstatuodami, kad praleistas ieškinio senaties terminas ir nenurodytos šio termino praleidimo priežastys. Tačiau LAT išaiškino, jog užsienio teisės taikymo pagrindą transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo teisiniam santykiui nustato Lietuvos Respublikos draudimo įstatymo 134 str. 1 d. bei Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo 14 str. 1, 3 d., 16 str. 1 d. Todėl, remiantis CK 1.12 str. 1 d. pareiga taikyti, aiškinti užsienio teisę bei nustatyti jos turinį tenka teismui, kuris tai turi atlikti *ex officio*. Taigi, pirmosios instancijos teismas užsienio teisės taikymo, jos turinio įrodinėjimo našta ieškovei perkėlė nesant tam teisinio pagrindo, todėl byla buvo perduota šiam teismui nagrinėti iš naujo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje). Iš pateikto pavyzdžio matyti, jog nors, CPK nenumato šaliai tenkančios naštos įrodinėti ne tik faktinį bylos pagrindą, bet ir teisinį, tačiau teismai nagrinėdami tokio pobūdžio bylas kartais suklysta perkeldami ir teisės įrodinėjimą šalims.

Tęsiant apie specialiųjų įrodinėjimo naštos taisyklių taikymą teisminėje praktikoje taip pat pastebėta, kad teismai ne visada teisingai taiko taisykles susijusias su prejudiciniais faktais. Pavyzdžiui LAT nagrinėjo kasacinį skundą, kuris buvo pateiktas atsakovo dėl sprendime už akių nustatytos aplinkybės, kuri jo teigimu neturėjo prejudicinės galios, nes nesutapo įrodinėjimo dalykas byloje, t. y. pirmesnėje civilinėje byloje nebuvo įrodinėjamos atsakovo civilinės atsakomybės sąlygos, kurios yra teisiškai reikšmingos nagrinėjamoje byloje. Todėl jis teigė, kad teismai nepagrįstai rėmėsi šiuo sprendimu konstatuodami, kad jis įrodo atsakovų civilinės atsakomybės sąlygas. LAT vertindamas šį kasacinį skundą nurodė, kad teismai iš tiesų netinkamai pritaikė specialiąsias įrodinėjimo naštos taisykles, kadangi ankstesnėse bylose buvo patenkintas ieškovės prevencinis ieškinys, kuriuo siekiama užkirsti kelią žalai, kuri gali atsirasti ateityje, ir jo patenkinimas reiškia tai, kad yra įrodyta, jog atsakovas atlieka (gali atlikti) neteisėtus veiksmus, sudarančius sąlygas žalai atsirasti ateityje, bet ne tai, kad šiais veiksmais žala jau yra padaryta ir yra visos civilinės atsakomybės sąlygos. LAT konstatavo, kad ankstesnėje byloje įrodinėjimo dalykas nebuvo atsakovo civilinės atsakomybės sąlygos kaip pagrindas taikyti tokią atsakomybę dėl žalos, dėl kurios padarymo pareikštas ieškinys dabar nagrinėjamoje byloje, todėl pirmosios instancijos teismas nepagrįstai pripažino, kad atsakovo neteisėtus veiksmus, jo kaltę, priežastinį ryšį (t. y. civilinės atsakomybės sąlygas) įrodo jau priimtas ir įsiteisėjęs Kretingos rajono apylinkės teismo sprendimas. Be kita ko, teismas paminėjo ir tai, jog pagal prejudicinių faktų taisyklę netaikytina teismo nutartis, išskyrus apeliacinės instancijos teismo nutartis, kuriomis išsprendžiama byla, teismo sprendimams už akių bei teismo įsakymams. Šie dokumentai kitose bylose vertintini kaip rašytiniai

įrodymai pagal bendrąsias įrodymų vertinimo taisykles (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje). Taip pat LAT nagrinėjo bylą dėl prejudicinio fakto taisyklės netinkamo pritaikymo kuomet Kauno apylinkės teisme buvo išnagrinėta byla pagal ieškovės advokatų profesinės bendrijos „Magnusson ir partneriai“ ieškinį atsakovui J. P. (atsakovės broliui) dėl atlyginimo už suteiktas paslaugas priteisimo. Atsakovė pateikusi kasacinį skundą toje byloje jokių procesiniu statusu nedalyvavo, tačiau byla nagrinėję teismai atsakovės teiginį, kad ginčo sąskaita yra apmokėta, atmetė remdamiesi įsiteisėjusiu Kauno apylinkės teismo sprendimu nustatytomis aplinkybėmis, kurias įvertino kaip turinčias prejudicinę reikšmę. Dėl šių aplinkybių LAT konstatavo, kad atsakovei nedalyvavus toje byloje, nesant vienos iš būtinų sąlygų viseto, ankstesnėje byloje nustatytos aplinkybės neturi prejudicinių faktų galios šiai bylai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje).

Sukritikuoti įrodinėjimo naštos taisyklių paskirstymo aspektu, galima net ir LAT, kuris nagrinėjo kasacinį skundą dėl Klaipėdos apygardos teismo nutarties peržiūrėjimo pagal ieškovo ieškinį atsakovei darbo užmokesčio ir kitų su darbo santykiais susijusių išmokų priteisimo. LAT kasacinį skundą nagrinėjo išskirdama viršvalandinio, naktinio, poilsio dienų bei šventinių dienų darbo apmokėjimą ieškovui. Įdomu tai, kad LAT paliko nepakeistą Klaipėdos apylinkės teismo sprendimo dalį, kuria atmetas ieškinio reikalavimas priteisti darbo užmokestį už viršvalandinį darbą, o kitus reikalavimus teismas turėjo nagrinėti iš naujo. LAT nagrinėdamas kasacinį skundą konstatavo, kad viršvalandinio darbo įrodinėjimo našta tenka ne darbdaviui, o darbuotojui. Šį savo teiginį argumentavo tuo, jog reikalavimas, jog atsakovė, kaip darbdavė, įrodytų, jog ji nedavė ieškovui nurodymo dirbti viršvalandžius, iš esmės reikštų reikalavimą įrodyti tą, ko atsakovė objektyviai negali įrodyti, todėl toks aptariamų faktinių aplinkybių įrodinėjimo naštos paskirstymas būtų nepagrįstas ir prieštarautų taisyklėms, apibrėžiančioms įrodinėjimo naštos ribas. Tačiau pasisakydamas dėl ieškovo reikalavimo mokėti jam didesnę darbo užmokestį už darbą naktį, poilsio ir švenčių dienomis, nurodė, kad darbdavys yra tas subjektas, kuris privalo tinkamai organizuoti darbuotojų darbą, ir jam tenka tokios pozityviosios pareigos užtikrinti darbo ir poilsio laiko trukmę: 1. informuoti mobilųjį darbuotoją apie jam, kaip transporto priemonės vairuotojui, taikomus darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimus; 2. užtikrinti, kad mobiliojo darbuotojo darbo grafikas atitiktų nustatytus darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimus; 3. nuolat kontroliuoti, kaip mobilusis darbuotojas laikosi jam taikomų darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimų; 4. reaguoti į nustatytus darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimų pažeidimus, t. y. pašalinti identifikuotus pažeidimus ir imtis prevenciškų priemonių, kurios užkirstų kelią naujiems

pažeidimams atsirasti. Kaip teigė LAT pasisakydamas dėl šių reikalavimų dalies, teismai nustatė, kad ieškovas pats savarankiškai organizavo savo darbą, darbo ir poilsio laiko trukmę, tačiau teismai netyrė ir nevertino, ar atsakovė, t.y. darbdavė, vykdė pirmiau įvardytas pareigas, be kita ko, kontroliavo, kaip ieškovas laikosi jam privalomų darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimų. Be to, paminėjo net ir tai, kad apeliacinės instancijos teismo išvada, kad ieškovas neturi teisės gauti padidinto tarifo darbo užmokestį už darbą poilsio dienomis, kaip ir pirmesnės išvados dėl darbo užmokesčio už viršvalandinį ir nakties darbą mokėjimo, paremta tuo argumentu, kad ieškovas savo nuožiūra, nežinant atsakovei ir neturint jos sutikimo, dirbo poilsio dienomis, o šis argumentas galėtų būti teisiškai reikšmingas klausimui dėl darbo užmokesčio už darbą poilsio dienomis mokėjimo išspręsti, jeigu atsakovė būtų vykdžiusi jai, kaip darbdavei, tenkančias pozityvias pareigas, susijusias su transporto priemonės vairuotojui nustatytų darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimų, su kuriais yra neatsiejamai susijęs ir darbo funkcijų vykdymas poilsio dienomis, užtikrinimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje).

Analizuojant šią nutartį, visų pirma, pastebėtina tai, kad ieškovas savo reikalavimo atlyginti viršvalandinį darbą konkrečiai negrindė tuo, jog buvo gavęs darbdavio nurodymą. Remiantis jo argumentacija, galima suprasti taip, kad jis viršvalandinio darbo apmokėjimą netgi labiau grindžia tuo, jog dirbo su darbdavio žinia, o ne pagal jo nurodymą (vairuotojas pateikė vairuotojo kortelę, kassavaitines diagramas (Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje). Be to, atsiliepime į kasacinį skundą atsakovė teigia, kad ieškovas turėjo suprasti jog darbdavei jo darbo režimas yra nepriimtinas, kadangi už viršvalandinį darbą ji nemokėjo padidintu tarifu. Šis darbdavės teiginys, gali suponuoti išvadą, kad ji vis tik iš tiesų žinojo, kad jos darbuotojas dirba viršvalandžius. Juolab, kad jie buvo užfiksuoti darbuotojo pateiktose kassavaitinėse diagramose. Tačiau LAT pagrindinius savo argumentus išdėstė labiau vertindamas tai, kad darbuotojas dirbo viršvalandžius be darbdavio nurodymo. LAT pasisakymas dėl įrodinėjimo naštos paskirstymo įrodinėjant viršvalandinį darbą, t.y. kad įrodinėjimo našta šiuo atveju tenka darbuotojui gali būti kritikuotinas. Kaip pagrindinį šios įrodinėjimo naštos paskirstymo argumentą LAT nurodo tai, kad šiuo atveju darbdaviui perkeliant našta įrodyti, jog darbuotojas dirbo viršvalandžius be jos nurodymo, reikštų reikalavimą įrodyti tą, ko atsakovė objektyviai negali įrodyti. Tačiau, kaip matyti iš tolimesnės LAT argumentacijos dėl kitų ieškovo reikalavimo dalių, jau kalbama apie tai, jog darbdavys privalo tinkamai organizuoti darbuotojų darbą bei, kad užtikrinant darbo ir poilsio laiko trukmę jis turi tam tikras pareigas, iš kurių viena yra ir kontrolė, t.y. kaip mobilusis darbuotojas laikosi jam

taikomų darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimų bei reagavimas į nustatytus darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimų pažeidimus, t. y. pašalinimas identifikuotus pažeidimus ir ėmimasis prevenciškų priemonių, kurios užkirstų kelią naujiems pažeidimams atsirasti. Kaip pats LAT nurodė: „Teismai netyrė ir nevertino, ar atsakovė vykdė pirmiau įvardytas pareigas, be kita ko, kontroliavo, kaip ieškovas laikosi jam privalomų darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimų“. Taigi, galima pagrįstai teigti, kad būtent vykdomos kontrolės metu, darbdavys ir turėtų pastebėti, jog darbuotojas dirba viršvalandžius bei atitinkamai reaguoti į tai. Pastebėtina, kad Klaipėdos apygardos teismui iš naujo išnagrinėjus bylą, atsižvelgiant į pateiktą LAT išaiškinimą dėl darbdavio pozityviųjų pareigų, buvo nustatyta, kad atsakovė netinkamai vykdė savo pareigą reaguoti į nustatytus darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimų pažeidimus, nesiėmė priemonių pašalinti identifikuotus pažeidimus ir imtis prevencinių priemonių, kurios užkirstų kelią naujiems pažeidimams atsirasti, kadangi kaip ji nurodo nustačius neatitikimus po reiso, ieškovas buvo raginamas laikytis jam nustatyto darbo laiko režimo, leidžiant jam suprasti, kad už nukrypimus jam nebus mokama taikant didesnę tarifą, buvo duodamos pastabos, tačiau teismas konstatavo, kad atsakovė į bylą nepateikė jokių įrodymų apie ieškovui paskirtas drausmines nuobaudas, susijusias su darbo ir poilsio laiko trukmės reikalavimų pažeidimais, nors bylos duomenimis nustatyta, kad ieškovas ne kartą viršijo darbo sutartimi nustatytą 8 val. trukmės darbo laiką, dirbo naktį ir švenčių dienomis (Klaipėdos apygardos teismo 2020 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje).

Be to, net ir vertinant šią situaciją iš praktinės pusės, labai abejotina, kad transporto srityje darbdavys nenorintis mokėti atlygio darbuotojui už viršvalandžius nurodys darbuotojui juos dirbti raštu ar kitomis priemonėmis, kurias darbuotojui būtų nesudėtinga panaudoti siekiant įrodyti savo reikalavimus. Ypatingai reikėtų atsižvelgti į tai, kad dažniausiai visi dokumentai fiksuojantys darbuotojo darbo laiką ir yra darbdavio žinioje (darbo laiko apskaitos žiniaraščiai, tachografų duomenys ir pan.). Taip pat pastebėtina, jog iki šios nutarties priėmimo neapmokėtam viršvalandiniam darbo laikui įrodyti bylose susijusiose su vairuotojais ekspeditoriais įprastai užtekdavo darbo laiko apskaitos žiniaraščių, tachografo duomenų, įmonės direktoriaus pasirašytų, įsakymų (Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, manytina, kad ši LAT nutartis ateityje dar gali sukelti diskusijų.

Teisinėje literatūroje teigiama, jog įrodinėjimo naštos taisyklės reguliuoja, kuriai ginčo šaliai teks įrodymų trūkumo ar jų nebuvimo padariniai, be to, įstatymų leidėjas jas nustatydamas siekia, kad esant byloje įrodymų trūkumui ar jų visai nesant, sprendimas būtų nenaudingas tai šaliai, kurios atžvilgiu tai yra mažiau neteisinga (Nekrošius et al., 2020,

p.386). Kaip matyti iš pateiktos teisminės praktikos, teismams neteisingai paskirsčius įrodinėjimo naštos taisykles ar jų visai nepaskirsčius, dažnu atveju byloje teisingumas nėra įgyvendinamas, nenustatoma materialioji tiesa, prailgėja bylų nagrinėjimo laikas, padidėja kaštai, be to ir ginčo šalys patiria žymiai daugiau neigiamų emocijų bylinėjantis kelių instancijų teismuose. Tad neabejotina, kad teismai įrodinėjimo naštos paskirstymo aspektu, vis tik turėtų būti aktyvesni ir įsigilinę į kiekvieno ginčo aplinkybes sistemiškai analizuoti ir taikyti tiek proceso, tiek materialiąsias teisės normas bei nenukrypti nuo jau sukurtų precedentų panašaus pobūdžio bylose.

IŠVADOS

1. Įrodinėjimo naštos sampratą atskleidžia rungimosi principas, kurio esmė yra, jog kiekviena šalis turi įrodyti tas aplinkybes, kuriomis ji remiasi, t.y. ieškovas turi našta įrodyti savo reikalavimą pagrindžiančias aplinkybes, o atsakovas – įrodyti savo atsikirtimus. Remiantis lygiateisiškumo principu, civiliniame procese teismui abi šalys turi būti lygios, todėl abiem šalims turi būti suteikiamos lygios teisės, jų pasirinkta taktika (tokiu būdu įgyvendinant ir dispozityvumo principą), įrodinėti savo tiesą. Civiliniame procese įrodinėjimo tikslas yra aplinkybių, susijusių su ginču, nustatymas - materialios tiesos nustatymas, tačiau jis turėtų būti pasiekiamas nepaminant kitų CPK tikslų, principų bei nepažeidžiant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje saugomų žmogaus teisių ir laisvių.

2. Įrodinėjimo našta ir pagrindinis vaidmuo įrodinėjant tenka įrodinėjamų aplinkybių nustatymu suinteresuotoms šalims, kurių tikslas yra įrodyti savo teisumą nagrinėjamoje byloje. Dėl šios priežasties abi šalys turi aktyviai naudotis savo turimomis teisėmis bei pareigomis civiliniame procese tam, kad teismas byloje galėtų nustatyti tiesą ir kuo operatyviau įvykdyti teisingumą. Teismas taip pat negali būti tik pasyvus stebėtojas, kadangi jis ne tik vadovauja procesui, bet ir yra atsakingas už tinkamą įrodinėjimo organizavimą, kuris yra neatsiejamas ir nuo tinkamo įrodinėjimo naštos paskirstymo, o visa tai lemia teisingą bylos išnagrinėjimą bei teisingumo įgyvendinimą.

3. Bendroji įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklė nurodo visą civilinio proceso esmę, t.y. kad, vadovaujantis rungimosi principu, šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, o neįvykdant šios naštos, teismas gali pripažinti neįrodytomis aplinkybes, kuriomis ji remiasi, dėl ko ir sprendimas gali būti priimtas kitos šalies naudai įrodžiusiai savo atsikirtimus.

4. Esant aplinkybėms, kurių CPK įtvirtinta tvarka nereikia įrodinėti, turi būti vadovujamasi specialiosiomis įrodinėjimo taisyklėmis, atleidžiančiomis šalis nuo šios naštos, o materialiosioms teisės normoms nustatant dar kitokią įrodinėjimo pareigos paskirstymo tvarką negu nustatyta CPK 178 str. ar 182 str, reikia vadovautis būtent materialiosios teisės normomis nustatyta bei teismų praktikos suformuota įrodinėjimo tvarka. Kadangi civiliniame procese įrodinėjimas yra neatskiriamas nuo tinkamo įrodinėjimo naštos paskirstymo, teismas, esant poreikiui, turi patikslinti arba paskirstyti šalių našta įrodinėti, nes dažnai tik tokiu atveju gali būti užtikrinamas teisingumo įgyvendinimas.

5. Teismams neteisingai paskirsčius įrodinėjimo naštos taisykles ar jų visai nepaskirsčius, dažnu atveju byloje teisingumas nėra įgyvendinimas, nenustatoma

materialioji tiesa, prailgėja bylų nagrinėjimo laikas, padidėja kaštai, be to ir ginčo šalys patiria žymiai daugiau neigiamų emocijų bylinėjantis kelių instancijų teismuose. Todėl teigtina, kad teismai įrodinėjimo naštos paskirstymo aspektu turėtų būti aktyvesni ir įsigilinę į kiekvieno ginčo aplinkybes sistemiškai analizuoti ir taikyti tiek proceso, tiek materialiąsias teisės normas bei nenukrypti nuo jau sukurtų precedentų panašaus pobūdžio bylose.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Teisės norminiai aktai

1.1. Nacionaliniai teisės aktai:

- 1.1.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
- 1.1.2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
- 1.1.3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
- 1.1.4. Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas (1996). *Valstybės žinios*, 119-2772.
- 1.1.5. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (2016). *TAR*, 26966.
- 1.1.6. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 94-4246.

1.2. Tarptautiniai teisės aktai:

- 1.2.1. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (1956). *Valstybės žinios*, 1998, 107-2932.
- 1.2.2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.

1.3. Užsienio valstybių teisės aktai:

- 1.3.1. Graždanski protsesualni kodeks Rosiskoi Federatsi (2002). N 138-F3 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570/ [žiūrėta 2021 m. spalio 10 d.].
- 1.3.2. Kodeks cywilny (1964). *Ustawa z dnia*, Dz.U.2020.0.1740 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lexlege.pl/kc/ksiega-pierwsza-czesc-ogolna/1/> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 12 d.].
- 1.3.3. Civilprocesa likums (1998). *Latvijas Vēstnesis*, 326/330 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 12 d.].
- 1.3.4. Tsiviilkohtumenetluse seadustik (2005). *Riigikogu*, RTI,17 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019023> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 12 d.].
- 1.3.5. Kodeks postepowania cywilnego (1964). *Ustawa z dnia*, Dz.U.2021.0.1805 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lexlege.pl/kodeks-postepowania-cywilnego/> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 12 d.].

2. Specialioji literatūra:

- 2.1. Bartkus, J. (2021). Įrodymų teisėtumas kaip jų leistinumą sąlyga Lietuvos civiliniame procese. Vilnius: *Teisė*, 119, 105-117.
- 2.2. Borisova, E.A., Ivanova, S.A., Moltsanov, V.V. i dr. / pod. red. Treushnikova M.K. (2007). *Grazhdanski protses: Uchebnik. 2-e izd.* Moskva: Gorodets.
- 2.3. Dambrauskienė, G. ir kt. (2006). *Lietuvos teisės pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
- 2.4. Driukas, A. ir kt. (2005). *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. II – III dalys. Vilnius: Justitia.
- 2.5. Driukas, A.; Valančius, V. (2005). *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. 1 tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
- 2.6. Driukas, A.; Valančius, V. (2006). *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. 2 tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
- 2.7. Gadeikytė, S., Galentienė, S. (2014). Prokuroro sprendimas atsisakyti taikyti viešojo intereso gynimo priemonės. *Teisė*, 91, 119-134.
- 2.8. Kleinman, A. F (1967). *Noveišyje tečenyje v sovetskoj nauke graždanskogo processualnogo prava*. Moskva: MGU.
- 2.9. Krivka, E. (2007). Viešojo intereso problema civilinio proceso teisėje. *Jurisprudencija*, t. 10 (100), 15-22.
- 2.10. Lastauskienė, G. ir kt. (2020). *Teisės teorija*. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- 2.11. Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; ir Nekrošius, V. (2003). *Civilinio proceso teisė*. 1 tomas. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
- 2.12. Lukšytė, R. (2005). Materialiosios tiesos nustatymas – kaip viena iš proceso atnaujinimo funkcijų. *Jurisprudencija*, 77 (69), 24-32.
- 2.13. Mikelėnas, V. (1994). *Civilinis procesas*. Vilnius: AB Teisė.
- 2.14. Mikelėnas, V. (1997). *Civilinis procesas*. Vilnius: Justitia.
- 2.15. Mikelėnas, V. ir kt (2009). *Civilinė teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia.
- 2.16. Nekrošius, V. (2002). *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia
- 2.17. Nekrošius, V. (2005). *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodekso normų reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė*. Vilnius: Justitia., Nr. 3.
- 2.18. Nekrošius, V. (2017). Profesorius E. Vaskovskis apie civilinio proceso tikslus ir principus. *Teisė*, 102, 7-15.

- 2.19. Nekrošius, V. ir kt. (2020). *Civilinio proceso teisė*. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- 2.20. Nekrošius, V. (2021). Įrodymų teisėtumas kaip jų leistinumo sąlyga Lietuvos civiliniame procese. *Teisė*, 118, 8-17.
- 2.21. Rakoczy, B. (2021). The burden of proof in proceedings for corrective and preventive actions in Polish and Italian law. *Environmental Loss and Damage in Comparative Law Perspective*, 167 – 178 [interaktyvus], DOI: <https://doi.org/10.1017/9781839701191.011>, [žiūrėta 2021 m. lapkričio 5 d.].
- 2.22. Smith, M. (2021). Civil liability and the 50%+ standart of proof. *The International Journal of Evidence & Proof*, 25 (3), 183 – 199 [interaktyvus], DOI: <https://doi.org/10.1177/13657127211011207>, [žiūrėta 2021 m. lapkričio 7 d.].
- 2.23. Strong, J. W. (1992). *McCormick on Evidence*. St Paul: West Publishing Co.
- 2.24. Terebeiza, Ž. (2009). *Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese*. Daktaro disertacijos santrauka, teisė, Mykolo Romerio Universitetas. Vilnius: eLABa – nacionalinė Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka.
- 2.25. Terebeiza, Ž. (2010). Įrodinėjimo našta ar pareiga. *Socialinių mokslų studijos*, 2(6).
- 2.26. Terebeiza, Ž. (2011). Tiesos nustatymo problema šiuolaikiniame civiliniame procese. *Socialinių mokslų studijos*, t. 3(3).
- 2.27. Treushnikova, M. K. (1996). *Khrestomatia po grazhdanski process*. Moskva: Gorodets.
- 2.28. Vaišvila, A. (2004). *Teisės teorija*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
- 2.29. Vėbraitė, V. (2006). Ieškinio samprata ir rūšys civiliniame procese. *Teisė*, 60, 163-170.
- 2.30. Vėbraitė, V. (2008). Šalių sutaikymas kaip civilinio proceso tikslas ir jo galimybės Lietuvoje. *Teisė*, t. 69, 106-115.
- 2.31. Vėlyvis, S., Abromavičienė, G. (2006). Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. *Jurisprudencija*, 80, 123-133.
- 2.32. Žemkauskienė, I. (2002). Ypatingoji teisena naujajame Civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, t. 28(20), 215–221.

3. Teismų praktika

3.1. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika:

- 3.1.1. *OVA A.S. vs Slovakia* [ECHR], No. 72493/10, [9.7.2015].
ECLI:CE:ECHR:2015:0609JUD007249310.

3.1.2. *Esertas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 50208/06, [2012-05-31].
ECLI:CE:ECHR:2012:0531JUD005020806.

3.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys:

3.2.1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-374/2004.

3.2.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-159/2007.

3.2.3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-18/2008.

3.2.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-367/2008.

3.2.5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-582/2008.

3.2.6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-181/2009.

3.2.7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugpjūčio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-340/2009.

3.2.8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-218/2010.

3.2.9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-177/2011.

3.2.10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-257/2011.

3.2.11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-13/2013.

3.2.12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-348/2013 (S).

3.2.13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-697/2013.

3.2.14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-430/2013.

3.2.15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-404/2014.

- 3.2.16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-61-684/2015.
- 3.2.17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-200-219/2015.
- 3.2.18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-702-687/2015.
- 3.2.19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-244-611/2016.
- 3.2.20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-442-916/2017.
- 3.2.21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-314-611/2018.
- 3.2.22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-387-421/2018.
- 3.2.23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-531-248/2018.
- 3.2.24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-135-684/2019.
- 3.2.25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-140-469/2019.
- 3.2.26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-67-969/2019.
- 3.2.27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje 3k-7-91-701/2019.
- 3.2.28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-359-701/2019.
- 3.2.29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-104-701/2020.
- 3.2.30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-174-695/2020.
- 3.2.31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 22 d. nutartis teisminiame procese Nr. 2-52-3-00892-2016-0.
- 3.2.32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-279-684/2020.

3.2.33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 4 d. nutarties civilinėje byloje Nr. e3K-3-293-969/2020.

3.2.34 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-297-1075/2020.

3.2.35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-347-219/2020.

3.2.36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-104-701/2020.

3.2.37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-345-248/2020.

3.2.38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje e3K-3-43-1075/2021.

3.3. Lietuvos apeliacinio teismo nutartys:

3.3.1. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1755/2013.

3.3.2. Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1034/2014.

3.3.3. Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2-1367-943/2018.

3.4. Lietuvos apygardos teismų nutartys:

3.4.1. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1490-560/2020.

3.4.2. Šiaulių Apygardos Teismo 2016 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-272-368/2016.

3.4.3. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-390-910/2020.

3.4.4. Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-479-796/2019.

3.4.5. Klaipėdos apygardos teismo 2019 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-723-730/2019.

3.4.6. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1983-910/2019.

3.4.7. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. balandžio 16 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-412-912/2020.

3.4.8. Klaipėdos apygardos teismo 2020 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-202-459/2020.

3.5. Lietuvos apylinkės teismų sprendimai:

3.5.1. Šiaulių apylinkės teismo 2017 m. sausio 23 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-329-772/2017.

3.5.2. Vilniaus regiono apylinkės teismo 2019 m. birželio 21 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2-1437-723/2019.

4. Kiti šaltiniai:

4.1. E-justice. *65 straipsnio 3 dalis – informacija apie tai, kaip pagal nacionalinę teisę nustatyti Reglamento 65 straipsnio 2 dalyje nurodytas teismo sprendimų pasekmes* [interaktyvus] (modifikuota 2019-02-18). Prieiga per internetą: https://e-justice.europa.eu/content_brussels_i_regulation_recast-350-lt-es.do?clang=lt [žiūrėta 2021 m. spalio 1 d.].

4.2. ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure (2020). Prieiga per internetą: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/English-integral.pdf>.

4.3. ELI/UNIDROIT The European Rules of Civil Procedure (2020). Prieiga per internetą <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/English-black-letter.pdf>.

4.4. Europeanlawinstitute. *About ELI*. [interaktyvus] (modifikuota 2021-11-10). Prieiga per internetą: <https://www.europeanlawinstitute.eu/about-eli/> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 10 d.].

4.5. Unidroit. *About Unidroit*. [interaktyvus] (modifikuota 2021-11-10). Prieiga per internetą: <https://www.unidroit.org/about-unidroit/> [žiūrėta 2021-11-10].

4.6. Teise.pro. *Procesinis teismo sprendimas ar jo motyvuojamoji dalis negali būti skundžiami neturint teisinio suinteresuotumo jų pakeitimu ar panaikinimu*. [interaktyvus] (modifikuota 2018-10-05). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2018/10/05/procesinis-teismo-sprendimas-ar-jo-motyvuojamoji-dalis-negali-buti-skundziami-neturint-teisinio-suinteresuotumo-ju-pakeitimu-ar-panaikinimu/> [žiūrėta 2021 m. lapkričio 9 d.].

Įrodinėjimo naštos paskirstymas civiliniame procese

Jovita Kvederė

Magistro darbe yra analizuojamas įrodinėjimo naštos paskirstymas Lietuvos civiliniame procese. Įrodinėjimo naštos paskirstymą siekiama atskleisti nurodant įrodinėjimo reikšmę remiantis rungimosi, lygiateisiškumo, dispozityvumo principais. Taip pat darbe aptariami materialiosios tiesos nustatymo aspektai. Ištyrus juos, teigiama, kad tiesa byloje turėtų būti nustatoma nepažeidžiant kitų CPK tikslų, principų bei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje saugomų žmogaus teisių ir laisvių. Be to, remiantis teisės doktrina, nurodoma, kad įrodinėjimo naštos sąvoka yra tikslesnė nei nurodyta CPK 178 str. įrodinėjimo pareigos sąvoka.

Siekiant nurodyti įrodinėjimo naštos paskirstymo esmę, taip pat tiriami subjektai dalyvaujantys civiliniame procese. Ištyrus juos, galima teigti, kad įrodinėjimo našta civiliniame procese tenka šalims, kurios yra suinteresuotos bylos baigtimi, o ją paskirstyti turi teismas.

Įrodinėjimo našta civilinėse bylose skirstoma vadovaujantis CPK įtvirtinta bendrąja taisykle, specialiosiomis taisyklėmis arba materialiosioms teisės normomis nustatančiomis kitokią įrodinėjimo naštos paskirstymo tvarką, todėl magistro darbe analizuojamos būtent šios taisyklės. Taip pat tiriami naujausia teismų praktiką siekiant identifikuoti problematiką bei pasekmes susijusias su netinkamu įrodinėjimo naštos paskirstymu civiliniame procese. Remiantis atlikta analize, teigiama, kad teismams neteisingai paskirsčius įrodinėjimo naštos taisykles ar jų visai nepaskirsčius, dažnu atveju byloje teisingumas nėra įgyvendinamas, nenustatoma materialioji tiesa, pailgėja bylų nagrinėjimo laikas, padidėja kaštai, ginčo šalys patiria daugiau neigiamų emocijų bylinėjantis kelių instancijų teismuose. Tad daroma išvada, kad teismai įrodinėjimo naštos paskirstymo aspektu turėtų būti aktyvesni ir įsigilinę į kiekvieno ginčo aplinkybes sistemiškai analizuoti ir taikyti tiek proceso, tiek materialiąsias teisės normas bei nenukrypti nuo jau sukurtų precedentų panašaus pobūdžio bylose.

Distribution of the Burden of Proof in Civil Proceedings

Jovita Kvederė

The distribution of the burden of proof in Lithuania's civil proceedings is analyzed in this master's thesis. The distribution of the burden of proof is sought to be disclosed by indicating the value of the proof, based on the principles of adversarial proceedings, equality and proportionality. Aspects of establishing material truth are also discussed in this thesis. After examining these aspects, it will be stated that the truth in any given civil case should be established without violating goals of Civil Proceedings Code (hereafter referred to as 'CPC'), legal principles and human rights and freedoms protected by the Constitution of the Republic of Lithuania. In addition, according to the legal doctrine, the concept of the burden of proof is more precise than that specified in Article 178 of the CPC.

Litigants involved in civil proceedings are also examined in order to establish the nature of the burden of proof. After examining the parties to the proceedings, it can be argued that the burden of proof falls on the parties with an interest in the outcome of the case, which should be distributed by the court.

The burden of proof in civil cases is distributed in accordance with the general rule established by the CPC, special rules or substantive legal norms establishing a different order of the apportionment of the burden of proof, therefore these rules are also analyzed in this master's thesis. Recent case law is also examined to identify issues and consequences of incorrect apportionment of the burden of proof in civil proceedings.

Based on the analysis in this thesis, it is argued that if the court does not distribute the burden of proof correctly or the court does not distribute burden of proof at all, justice is often not served, there is no substantive truth established, length of proceedings increases, legal costs increase, and parties to the dispute experience more negative emotions in the litigation process. Therefore this thesis concludes stating that the courts should be more proactive and systematic in analyzing and apportioning both procedural and substantive rules of law in the context of distributing the burden of proof as well as the courts should not deviate from the precedents already established in cases of similar nature.